ACZÉL GYÖRGY

ELVTÁRSUNK, LUKÁCS GYÖRGY

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Aczél György

Elvtársunk, Lukács György

Kérdőjel

Sorozatszerkesztő
Ungvári Tamás

Aczél György

Elvtársunk, Lukács György

Akadémiai Kiadó, Budapest 1987

A Függelék Ambrus János és Mezei György munkája

ISBN 963 05 4550 0

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987 · Aczél György

Printed in Hungary

Tartalomjegyzék

Előszó 7
Vita az együttes cselekvésért 11
Elvtársunk, Lukács György 21
A megélt történelem. A Lukács György-emlékév tapasztalatairól 27
Függelék 85
A Lukács-emlékév eseményei 87
Bibliográfia 91

Előszó

Centenáriumi kötet elé igazából nem kívánkoznék előszó. Úgy érzem, mégis írnom kell néhány szót arról, miért e szokatlan műfaj.

A mélyebben tájékozódni kívánó olvasókat, gondolom, hasznosan segíti, hogy a Lukács György Emlékbizottság elnökeként megfogalmazott két írásomat mintegy kiegészítve a Kiadó az évforduló gazdag eseménynaptárát és bibliográfiáját is hozzáférhetővé tette — az MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum és Könyvtár szakértőinek gondos összeállításában.

Az talán szokatlanabb, hogy e centenáriumi kötetben helyet kapott egy 1968-as előadásom Lukácsra vonatkozó része is. Az, amelyben annak idején (néhány hónappal a nagy marxista filozófus párttagságának helyreállítása *után*) szocialista utunk folytonosságáról, illetve megszakítottságáról vitatkoztam — az előadáson jelen levő — elvtársunkkal, Lukács Györggyel. Az emlékévet lezáró tanulmányban is fölidéztem ezt a vitát, s még inkább magát a máig időszerű „diszkontinuitás"-problémát.

Mégis: az előszó személyesebb műfaj, mint egy olyan írás, amelynek feladata a kiterjedt hazai és nemzetközi szellemi hatású jubileumi év értékelése. Legyen szabad ez alkalommal hozzáfűzni, megfogalmazni a magam tanulságát e vitáról.

Most úgy látom, hogy másként kellett volna akkor vitatkoznom. Igazat kellett volna adni Lukács Györgynek abban, hogy számos, máig is tovább élő káros magatartásformát, visszahúzó szemléleti és gyakorlati politikai elemet, sőt az ilyeneket konzerváló gazdasági és politikai mechanizmusokat is élesebben kellett volna, kell bírálnunk. Mélyen igaznak bizonyult az a gondolata, hogy „ha minekünk lenne bátorságunk a rosszról nyíltan beszélni, sokkal több jóra akadnánk, amiről beszélhetnénk". Joggal szorgalmazta a határozottabb diszkontinuitást a dogmatikus szemlélet, a szektás, bürokratikus gyakorlat sokfelé ágazó következményei és a párt megújuló elméleti és politikai gyakorlata között.

Túl az akkori vitán, egész eddigi utunk tanulságai igazolják Marx minden forradalmárhoz szóló figyelmeztetését arra, hogy a múlt nem tüntethető el nyomtalanul semmiféle radikális forradalom révén sem.

Hangsúlyozni kell, hogy mindig az a kérdés: a történelmi folyamatból melyik vonulatot emeljük ki és tesszük a politikai cselekvés kiindulópontjává.

Kevésbé szégyenlősen kell, kellene fogalmaznunk. Ott, ahol bűn van, ne nevezzük hibának, ahol torzulás volt-van, ne nevezzük megbocsátóan tévedésnek. Ott, ahol radikálisan változtatunk, változtatni akarunk, ne öltöztessük az új tettet régi, óvatos szavakba: „továbbfejlesztés", „javítás" . . . stb.

Marx mozgalmunk általános követelményéről így írt: „Proletárforradalmak . . . állandóan bírálják önmagukat,

... visszatérnek a látszólag már elvégzetthez, hogy megint újból elkezdjék, kegyetlen alapossággal gúnyolják első kísérleteik felemásságait, gyengeségeit és gyatraságait..." Meggyőződésem, hogy amíg erre képesek vagyunk, addig mozgalmunk teljesíti történelmi feladatát.

Már a függelék adatai is bárkit meggyőzhetnek arról, hogy ehhez máig, s holnap is érvényes módon járult hozzá a Marx és Lenin szellemében alkotó Lukács György. Joggal mondhatjuk, hogy az emlékév nem lezárta, hanem inkább ösztönözte a nagy marxista filozófus életművének további tanulmányozását, értő birtokbavételét.

A szerző

Vita az együttes cselekvésért

A vitákról, eszmecserékről szólva rá kell mutatnunk, hogy a marxizmus megkövetelte helyes választ némely kérdésre olykor csak hosszabb viták után lehet megtalálni. De a vitákat annál inkább végig kell vinni. Mindez nem jelent relativizmust, nem jelenti azt, hogy nincs helyes válasz vagy hogy többfajta marxizmus létezik, vagy hogy — mint némelyek állítják — a marxizmus pusztán megközelítési módszerré vált. Vitatkozunk azokkal, hazánkban is, akik a marxizmus pluralizmusát hirdetik, azokkal, akik a marxizmust pusztán gondolkodási módszertanná változtatják, elfeledkezve arról, hogy a marxizmus elmélet is. Egy adott konkrét kérdésnek végső soron csak egyetlen igaz, marxista megoldása van, még ha ehhez a megoldáshoz többféle tudományos, egyformán jogos úton lehet is eljutni. Egyetlen marxista megoldás van akkor is, ha új problémákat elemezve, a különböző megközelítések eredményeinek vitája után jutunk csak el a már ma elérhető igazsághoz — s útkeresés közben egyikünk sem mentes a tévedéstől. A továbbiakban néhány ilyen vitakérdéssel szeretnénk foglalkozni, a szocialista demokrácia követelte vitaszellem jegyében.

Vitatémának tekintjük Lukács György elvtárs egyes nézeteit. Ezekkel kapcsolatban szeretném megvilágítani álláspontunkat. Ismeretes, hogy a múlt év* nyarán a Magyar Szocialista Munkáspárt Lukács Györgyöt saját kérésére visszavette tagjai sorába. Pártunk közvéleménye helyeselte, hogy korunk e jelentős marxista filozófusa, a marxista esztétika nemzetközi szaktekintélye ismét elfoglalja helyét abban a pártban, amelyben az immár nyolcvannégy éves gondolkodó sok évtizedet töltött el. De ezzel együtt kifejezésre jutott a pártközvéleménynek az a kívánsága is, hogy ne a személyi kultusz normáinak a jegyében értelmezzük Lukács elvtárs párttagságát, hanem a lenini normák szerint, amelyek értelmében, ha politikai vonatkozású alapvető kérdésekben vita folyik a pártban és döntés születik, akkor minden párttag köteles a párt álláspontját képviselni. Sajátítsuk el Lukács György teoretikus tevékenységének értékeit és ha valamiben nem értünk egyet vele, vitázzunk nézeteivel. Ez a pártszerű álláspont nem csorbítja, hanem éppen ellenkezőleg: emeli Lukács elvtárs tekintélyét. Ő maga mondotta: „Mint ideológus, kötelességemnek tartom, hogy saját nézeteimet határozottan kifejtsem. Ha ezek vitákat váltanak ki, annál jobb."[1]

A Népszabadság karácsonyi számában** olvashattuk ezt, ahol interjú jelent meg Lukács Györggyel. Voltak, akik kifogásolták, hogy a Népszabadság nem élesebben, részletezőbben fogalmazta meg azokat a gondolatokat, amelyekben az interjú készítői nem értettek egyet Lukács Györggyel, s fordítva, voltak olyanok is, akik kifogásolták az interjú *polemikus* jellegét. Véleményünk szerint kívánatos és elkerülhetetlen a polemikus jelleg, az eszmecsere Lukács elvtárssal. Magam is ehhez az interjúhoz kapcsolódnék, amely helyesen *jelezte* a fenntartásokat, s a Lukács-nyilatkozat három gondolatához fűznék megjegyzéseket.

---

* 1967. (A szerk.)

[1] Beszélgetés Lukács Györggyel. (Rényi Péter és Pándi Pál interjúja.) *Népszabadság*, 1967. december 24.

** 1967. december 24. (A szerk.)

Először: Lukács elvtárs beszélt itt a kontinuitás, illetve diszkontinuitás kérdéséről a munkásmozgalom jelenlegi szakasza és egy megelőző szakasz között, gazdasági struktúránk jelenlegi állapota, s az azt megelőző struktúra között. Lukács elvtárs a Népszabadságnak adott nyilatkozatában és más megnyilatkozásaiban is a diszkontinuitásra teszi a hangsúlyt, a „szakadást" emeli ki, s nem világítja meg kellően a folytonosságot. Úgy gondoljuk, hogy a diszkontinuitás egyoldalú hangoztatása nem jól tükrözi a valóságot. Ami a joggal elvetett módszereket illeti, *természetesen nincs „kontinuitás" a személyi kultusz s a hozzá kapcsolódó torzulások, illetve a lenini normák helyreállítása alapján funkcionáló mozgalom között.* Arra törekszünk, hogy a mában semmiféle „folytonossága, folytatása" ne legyen a törvénytelenségeknek, az egyes személyek hozsannázásának és így tovább. De azokban az években és évtizedekben, amikor a személyi kultusz oly tragikus veszteségeket okozva érvényesült, megszületett és nagy erővel kibontakozott hazánkban az új társadalmi rendszer, a szocializmus, amelyet milliók és milliók áldozatos és odaadó munkával támogattak. S amikor a személyi kultusz negatív hatásai elmélyültek, akkor sem szűnt meg a szocializmus, hanem e torzulások ellenére is szocializmus volt, tovább élt. Miért és milyen jogcímen mondanánk annak a generációnak, amely épített és alkotott és megteremtette mindannak az alapját, amelyen mai munkánk nyugszik, hogy az akkori évek becsületes munkáját meg kell tagadnia, egészében tévesnek és elvetendőnek kell tekintenie? S vajon nem a szocializmus életképessége mellett érvel-e az a tény, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák a személyi kultusz ellenére, a személyi kultusz nyomása alatt is történelmi eredményeket értek el?! Miért beszélhetnénk csak félve és mellékesen azoknak az időknek az eredményeiről, amikor mindenki előtt világos, hogy félretoltuk és túlhaladtuk azt, ami akkor hiba és bűn volt.

Az új fejlődési folyamat megindulásának feltétele volt eddig megtett utunk is: maga is a fejlődés egészének egyik fontos stádiuma. Pl. az új gazdasági mechanizmus beindítása a kontinuitás mellett is érvelt: csakis azért és úgy vált lehetségessé bevezetése, mert az elmúlt időszakban, különösen az utóbbi tíz évben megteremtettük a termelőerők és termelési viszonyok fejlesztésével ennek alapját. A magyar nép, a munkások, parasztok millióinak munkája biztosította a kontinuitást, a *szocializmus folyamatosságát.*

S a Szovjetunió története is a kontinuitásról beszél, arról a fejlődésről, amelynek eredményeiről, távlatairól, magasabbrendűségéről maga Lukács elvtárs is oly szépen szólott. Ez a folytonosság tette lehetővé, ha úgy tetszik, a diszkontinuitást is, azaz a leszámolást a régi hibákkal. Lukács elvtárs „Az esztétikum sajátosságá"-ban a személyi kultusz burzsoá kommentálóival vitatkozva írja, hogy „számunkra az összfejlődés perspektívája a fontos és innen nézve a sztálini évtizedek objektív és szubjektív megtorpanásai végső soron nem döntőek, mivel mindezek ellenére a fő vonal mégis a szocializmus megerősödése és megszilárdulása volt".[2] A „nem döntő" kifejezés itt természetesen világtörténeti perspektívában értendő, s mi pozitívan értékeljük Lukácsnak ezt a gondolatát. Bizonyos, hogy Lukács elvtárs hozzájárulna a hazai és külföldi közvélemény helyes orientálásához, ha az itt idézett gondolat konzekvenciáit egyeztetné a kontinuitásról és a diszkontinuitásról hangoztatott álláspontjával.

Másodszor: mindezzel összefüggnek Lukács elvtárs megnyilatkozásai a művészet mai feladataival kapcsolatban. Nem elméletének filozófiai-esztétikai alapvetésére gondolok, hiszen ez az alapvetés, a művészi realizmus elméleti alapjainak a kimunkálása a marxista tudomány szerves része, habár azt is felvethetnők — és a vitákban célszerű ennek tisztázása —, hogy vannak marxista esztéták is, akik szerint Lukács György realizmuskoncepciója olykor túlságosan szűk. Ezen vitázzanak a szakemberek. De ezúttal a gyakorlati, mondhatni aktuális orientálásra utalok, amely különböző megfogalmazásokban, de azonos lényeggel jelentkezik Lukács

---

[2] *Az esztétikum sajátossága.* II. Bp. Akadémiai, 1975. 808.

György nyilatkozataiban. Ezek a nyilatkozatok a mai művészet egyik középponti feladatának mondják a „sztálini korral" való következetes leszámolást. Sőt, ismerünk olyan korábbi állásfoglalást is, amikor *csak* ezt tekintette központi feladatnak. Mi a „sztálini kor", s különösen a „sztálinizmus" kifejezést nem tartjuk helyes megfogalmazásnak, hiszen ez a korszak — a „sztálini kor", ahogy Lukács elvtárs nevezi — a szocializmus építése is, az emberiség ügyének védelme is, s a fenti megfogalmazás elfogadásával feltételeznők, hogy az emberek tízmillióinak nagyszerű építőmunkája, önzetlen lelkesedése azonosul a torzulásokkal, a személyi kultusszal. Márpedig — s erről fentebb már szó volt — abban a korban jelen voltak a torzulások, s jelen volt — ezt Lukács elvtárs idézett megállapítása is megerősíti — a szocializmus, amely a torzulások következtében súlyos veszteségeket szenvedett, amelyet lehetséges kifejlődésében gátoltak a személyi kultusz béklyói, de amely — ez is az életerejét bizonyítja — ilyen körülmények között is óriási teljesítményekre volt képes. Ennek a tragikusan bonyolult összefonódásnak az ábrázolása valóban jelentős művészi feladat. De leegyszerűsítenők a művész feladatát, ha a kort, amelyben a személyi kultusz érvényesült, mechanikusan azonosítanánk a személyi kultusszal.

Lukács elvtárs azt mondja: „Lehetetlen bármely szocialista országban a mai emberről igazi regényt írni, amely ne tartalmazná a sztálini korszakkal való leszámolásnak a törekvését..."[3] Az imént elmondottakhoz kapcsolódva, ehhez azt tenném hozzá: lehetetlen az előző korszakról, s az akkor jelentkezett torzulásokról igazi regényt írni, szocialista regényt írni a jelen törekvéseinek, a kor egészének, a jelen emberének és konfliktusainak — amelyek már nem magyarázhatók meg pusztán a személyi kultuszból — mély megértése nélkül. A ma ábrázolásának nélkülözhetetlen feltétele a múlt helyes és teljes megértése. A múlt realista ábrázolásának viszont nélkülözhetetlen feltétele a jelen helyes megragadása, értelmezése. Dialektikusan összefüggő feladatok ezek — az egyoldalú kiemelés csorbítja az *egész* dialektikusan érvényesülő igazságát. Nem arról van tehát szó, hogy lebeszéljük a művészeket a torzulások, a múltbeli vagy a jelenbeli hibák ábrázolásáról. Éppen ellenkezőleg: rábeszéljük őket a teljes igazság ábrázolására, a valóság minél mélyebb művészi érzékelésére. A József Attila-i „Az igazat mondd, ne csak a valódit..." érvényes erre a problémára is. Az *egész* igazságát keresve, nem érthetünk egyet azzal a tendenciával, amely a *rész* bemutatásával az *egészet* teszi egyoldalúvá, elhalványítva annak sokszínűségét. Szemben áll ez a felfogás Lukács elvtárs esztétikájának a művészi totalitásra, a teljesség ábrázolására irányuló követelésével is. E tekintetben teljesen egyetértünk Lukács elvtársnak azzal a jelentős gondolatával, hogy „egy korszak nagy emberi problémáinak megértése és megértetése, ez az igazi hivatása az irodalomnak, a művészeteknek".[4]

---

[3] Beszélgetés Lukács Györggyel. (Rényi Péter és Pándi Pál interjúja.) *Népszabadság*, 1967. december 24.

Ehhez kapcsolódik a harmadik észrevétel. A „Népszabadság"-nak adott nyilatkozatában Lukács elvtárs kifejti nézeteit arról a komplexusról, amit ő „Révai-tragédiának" nevez. Ennek lényege az, hogy voltak kiváló tulajdonságokkal rendelkező elvtársaink, akik forradalmi áldozatvállalásukkal, egyéni képességeikkel kiemelkedtek, ám mindezen értékeik ellenére sem voltak képesek szembeszegülni a személyi kultusszal, illetve maguk is kifejezték a személyi kultuszt. Az így keletkező konfliktus valóban a kor mélyeibe világít, valóban nagy horderejű drámai téma ez. Egyetértünk ebben Lukács Györggyel. Ehhez még azt tennénk hozzá, hogy korunk kommunistáinak tekintélyes része annak idején, 1956 vagy 1953 előtt is kommunista volt, s kinek-kinek a maga szintjén kellett megélnie, kellett hordoznia ezt a konfliktust. *Kommunistákról*, s nem cinikus karrieristákról beszélek. Ennek a konfliktusnak a jelentkezése nem kevés párttag belső válságát okozta, s e párttagok közül sokan hátat fordítottak a mozgalomnak. *Mások* viszont úgy értelmezték a mozgalom helyzetét és saját felelősségüket, hogy „besározódásuk" (tehát nem tudatos sárba lépésük) konzekvenciáit nem akkor vonják le helyesen, ha cserbenhagyják a mozgalmat, hanem akkor, ha a munkát folytatva vesznek részt a mozgalom torzulásainak kiküszöbölésében, a mozgalom felemelésében, egy igen bonyolult világhelyzetben. Ezeket a „besározódottakat" a kommunista mozgalom és a kommunista művészet teljes joggal tekinti morálisan tisztábbaknak, mint azokat a „tisztákat", akiknek soha semmi közük sem volt a szocializmushoz.

---

[4] Uo.

Lukács elvtárs nálunk jobban tudja, hogy fél évszázados munkásmozgalmi tevékenysége során a Révait is determináló körülmények miatt maga sem tudta mindig feloldani az elmélet és gyakorlat ellentmondásait. A szocializmus létéért, a fasizmus vereségéért harcolva, gyakran maga is alárendelt más fontos mozzanatokat, fontos terveket, helyesnek tartott elképzeléseket e harc szükségleteinek: agitált, harcolt, dolgozott, s nemegyszer, valamennyiünkkel együtt, tévedett.

Akkor Lukács elvtárs is, mások is azt tartották kommunista kötelességüknek, hogy a fasizmus elleni harcra koncentráljanak, és tökéletesen igazuk volt. Ez volt a morális kötelesség, a baloldal legfőbb és mindent megelőző kötelessége. S noha akkor sem Lukács György, sem mások nem mondták el mindazt, amit később kritikusan kifejtettek, azok az évek az emberiség egyik legjelentősebb sorsfordulatának évei voltak, s ebben a döntő fordulatban kimagasló szerepet játszottak a kommunisták.

Olyan általánosan meghatározó körülményekről beszéltem, amelyek Révai és Lukács elvtársat is érintették. Ezen belül természetesen lényeges különbségek is voltak Révai és Lukács elvtárs *helyzete* és *reagálásai* között. Az életpályák és életművek értékelését tudományos tárgyilagossággal kell elvégezni; ezt a feladatot még meg kell oldani. Annyit azonban már most megjegyezhetünk, hogy tévútra kerülnek mindazok, akik az elmúlt korszak egyszerű pártmunkásait vagy kimagasló egyéniségeit nem a helyzet összetettségében vizsgálják, akik nem érzékelik a szocializmus folyamatosságát. Ugyanakkor csak az képes helyesen érzékelni az elmúlt kor emberi problémáit, aki következetesen, minden jobbra-balra sandítás nélkül szembefordul a személyi kultusz torzításaival. Úgy gondolom, ebben is egyetért velünk Lukács elvtárs.

Egy párthoz tartozunk Lukács Györggyel. Úgy látjuk, hogy sok alapvető kérdésben közös nézeteket vallunk Lukács elvtárssal, becsüljük munkásságáért, érdemeiért, különösen az irracionalista ideológiák, az idealista nézetek elleni küzdelemben — az „ész trónfosztása" elleni harcban. Éppen ez teszi pártszerű kötelességünkké vele a vitát olyan kérdésekben, amelyekben eltérnek nézeteink, vagy szükség lehet a szóban forgó problémáknak Lukács elvtárs gondolatmenetétől eltérő megközelítésére is. Nem értünk egyet azokkal a szektás dogmatikusokkal, akik az eszmecserékben, vitákban képtelenek részt venni, s legszívesebben, ha tehetnék, adminisztratív módon hallgattatnák el mindazokat, akik nem felelnek meg az ő ideológiai „ízlésüknek". És nem értünk egyet azokkal a jobboldali revizionista elemekkel sem, akik Lukács György fellépéseit lepelnek használva próbálják saját dugárujukat eladni; és sokszor elferdítve Lukács megnyilatkozásainak értelmét, Lukács presztízsét a maguk érdekei szerint próbálják kihasználni. A mi módszerünk, a mi utunk nem ez, hanem az elvszerű viták, a pártkon belüli pártszerű eszmecserék szorgalmazása, az a törekvés, hogy az ideológiában előre haladjunk, s ne hátra, s hogy az elméleti kérdéseket a valósággal tudományos összhangban oldjuk meg.

Kulturális és ideológiai életünk néhány időszerű kérdése. (Részlet.) Bp. Kossuth, 1968.

Elvtársunk, Lukács György

Betegségem miatt az eredetileg tervezett előadással nem lehettem személyes résztvevője az ülésszaknak.* Gondolom, később lesz alkalmam bővebben kifejteni néhány gondolatot a lukácsi életmű mind elevenebb tanulságaival kapcsolatban.

Pártunk álláspontját mindenki számára egyértelműen juttatják kifejezésre azok az Irányelvek,** melyeket a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának művelődéspolitikai munkaközössége Lukács György születése 100. évfordulójának alkalmából közzétett.

Engedjék meg, hogy ezek szellemében kívánjak eredményes, a tudományos igazságokhoz közelebb vivő, termékeny eszmecserében, gondolatokban gazdag, valóságunk jobb megismeréséhez és megváltoztatásához is hozzájáruló tanácskozást valamennyi résztvevő számára. S azok számára is, akik nem vesznek ugyan részt ezen a — minden bizonnyal jelentős — rendezvényen, de akik hazánk határain belül és kívül mélységesen érdekeltek abban, hogy a nagy magyar marxista—leninista teoretikus, a gyakorlati és elméleti forradalmár Lukács György igazi örökségét a haladó emberek, mozgalmak köztulajdonába vegyük.

---

* Aczél Györgynek, a Lukács Emlékbizottság elnökének levele a „Lukács György helye és szerepe a marxista elmélet 20. századi fejlődésében" c., Budapesten 1985. április 17—19-én tartott nemzetközi tudományos konferencia résztvevőihez. (A szerk.)

** Társadalmi Szemle, 1983. 8—9. sz. 53—63. (A szerk.)

A centenáriumi ünnepre nem Lukács Györgynek, nem az ő életművének van szüksége, hanem nekünk. Minket gazdagíthat, ha sikerül értőn, szellemi kortársunkként újragondolva elsajátítanunk roppant hagyatékát.

Ha még nem tanultunk is meg elég jól ünnepelni, azt azért tudjuk már, hogy egy évforduló, ez a mostani ülésszak is, nem arra hivatott, hogy mintegy „megszentelje" az ünnepelt művének minden szavát. Nem a kritikátlan elfogadás a szándékunk, hanem az életműhöz méltó tiszteletadás. A legnagyobb tisztelet pedig az, ha újraolvassuk, újragondoljuk elvtársunk, Lukács György műveit, ha szembesítjük azokat valóságunk legújabb fejleményeivel, s magunkat az ő gondolkodói igényességével. Ha merünk tanulni tőle, amit csak lehet, s tudunk vitázni is, ha elemzéseink ennek szükségét jelzik.

Lukács György a XX. századnak az a nagy kommunista gondolkodója, akinek ez a tisztelet kijár.

1945-ben figyelmemet az fordította Lukács György felé, hogy egyik fölényes kritikusa megrovó hangsúllyal mondta: „már Lenin is vitázott vele". Joggal támadt föl bennem a kíváncsiság: ismerni kell azt az embert, akivel már Lenin vitázott, nem lehet akárki. Aztán megismerhettem azt a Lukácsot, aki oly sokat és rendíthetetlenül vitázott — Leninért.

Mint minden nagy gondolkodó, de különösképpen mint minden marxista gondolkodó, ő is azért vitázott, hogy tisztán álljon előttünk a valóság, ahogy gyakran szerette mondani: „a dolog maga" — megtisztítva a fétisektől, a misztikus ködfátylaktól, mert e megtisztítás nélkül okosan hozzányúlni se tudunk. Okosan, értőn, forradalmár módra.

„Útja Marxhoz" nem volt nyílegyenes, és még kevésbé könnyű. De eljutott Marxhoz, Leninhez, és ez sorsdöntő volt számára. Ahogy szó szerint ő mondja: „Kommunistává fejlődésem életem kétségtelenül legnagyobb fordulata. . . ."[5] Fordulat, amelyet újabbak — a lényeget tekintve — nem követtek. Kommunista mivoltán belül zajlott gondolatainak alakulása haláláig.

Ő, aki csakugyan megélte a gondolatot és megélte a történelmet, s mozdulni is segítette a társadalmat formáló erőket, nem keveset viaskodott századunk problémáival. S tévedett is — bár nem minden önkritikáját kell elfogadni. De tévedtünk a viták során mi is. A részletekről bizonyára ezekben a napokban is esik majd szó. Most csak arra szeretnék emlékeztetni, hogy Lukács György tudta korrigálni tévedéseit, s mi ugyancsak, így és ezért tudta életének utolsó, termékeny, nagy marxista szintéziseket érlelő szakaszát pártunk tagjaként, a Magyar Szocialista Munkáspárttal együtt küzdve — de nem viták nélkül — leélni.

Ha vitát mondok, nem az 1949—1950-es úgynevezett Lukács-vitára gondolok, amely ezt a nevet nem ér-

---

[5] Megélt gondolkodás. *Curriculum vitae.* Bp. Magvető, 1982. 27.

demli meg, hiszen nincs vita ott, ahol csak egyetlen vélemény juthatott — többnyire méltatlan módon — kifejezésre, s nem is akármilyen nyomatékkal.

Hiszem, hogy Lukács György életművéhez és életéhez akkor vagyunk hűek, ha valódi vitákban, kritikailag sajátítjuk el hagyatékát. Ő maga alábecsülte azt, ami munkásságából maradandó, s nem az a dolgunk, hogy ezt mi most véglegesen megállapítsuk. Annyi azonban biztos, hogy Marx és Lenin tanítványaként művének ott a helye a XX. század nagy gondolkodói közt, s hogy nélküle nem haladhatunk szellemileg előre korunk megértésében, nem végezhetjük el kommunistaként — Marx szavaival — a kor számvetését önmagával.

Lukács György egész életében arra törekedett, hogy értse, megértse, gondolattá emelje a valóságot, és valósággá segítse válni az igaz gondolatot. Ez volt életének és művének elevenen lüktető logikája, dialektikája.

Nagyságára vall, hogy utolsó alkotását a társadalmi lét ontológiájáról kezdetnek, bár új kezdetnek tekintette. Példaszerűen vállalta minden marxistának azt a feladatát, hogy állandóan visszatérjen a klasszikus forrásokhoz, és állandóan újrakezdje a szellemi harcot a változó valóság megértéséért. Tőle is tanulva mondhatjuk: mi azért küzdünk, hogy ne akármilyen irányban, ne akárhogyan változzék ez a valóság, hanem közös mű legyen: olyan társadalom, amelyben a szocializmus és a humánum együtt, egymástól elválaszthatatlanul, bár nem konfliktusok nélkül teljesedik ki.

Lukács Györgyöt egy életen át fűtötte az ember reformjának nagyra törő gondolata. Azért foglalkozott anynyit a művészettel, mert szövetségest látott benne abban, hogy segítsen az embernek változtatni az életén. Sokat használjuk mi is a reform kifejezést. A létező szocializmus reformokon keresztüli fejlesztését értjük ezen. Azonban sohasem csak formai újításokra, hanem az emberi élet átalakítására gondolunk: megszüntetve-megőrző, a jelent meghaladó reformokra. Tudjuk, hogy az értékek megőrzése nélkül nincs haladás; de ugyanakkor, ahogy Lukács szívesen és visszatérően idézte a fiatal Hegelt: „Ha változásnak kell bekövetkeznie, akkor valamit meg kell változtatni."[6]

A század konfliktusainak feszültségmezejében élte le életét, arra törekedve, hogy azokat gondolatilag megragadja, eredményes végigharcolásukat segítse. Ez adta — ahogy Déry Tibor írta róla — „meggyőződésének fel nem lazítható, kőkemény állagát",[7] mely erősebbnek bizonyult minden megpróbáltatásnál. Ez adta elméjének jó nyugtalanságát, ez tette forradalmivá cselekvő humanizmusát. Ez a meggyőződés tette őt, az ész trónfosztása ellen harcolót az antifasiszta küzdelem egyik kiemelkedő alakjává, s ez tartotta ébren politikai pátoszát öregkorában is, amikor nagy művének írása közben publicisztikus hévvel harcolt azért, hogy tényleges szocialista demokráciát valósítsunk meg.

---

[6] „Wenn eine Veränderung geschehen soll, so muß etwas verändert werden." (Hegel: Über die neuesten inneren Verhältnisse Würtembergs, besonders über die Magistrats-Verfassung. In: Schriften zur *Politik und Rechtsphilosophie*. Hrsg. von G. Lasson. Leipzig, 1923. 152.

[7] *Déry Tibor:* Egy szeretett barát üdvözlése. In: *Botladozások*. I. Bp. Szépirodalmi, 1978. 667.

Lukács György több vonatkozásban is példa számunkra. Példája az Ady magyarságából kiinduló, az Adyt igenlő európaiság és internacionalizmus szellemi tartásának. Példa az eszmei hűségben — József Attila szavával: a „talpig nehéz hűség"-ben. A legnehezebb helyzetekben is távol állt tőle a kiábrándultság, a csalódottak ügyessége vagy rezignáltsága. S abban is mintaszerű, hogy a hűség sohasem merevítette meg gondolkodását.

Ha ma őt ünnepelvén nagy emberi formátuma kirajzolódik előttünk, ehhez hozzátartozik, hogy egy életen át tudta: egyetlen ember sem zéró; s nemcsak vallotta, vállalta is, hogy a gondolat — felelősség, minden egyéni döntésnek súlya, jelentősége, következménye van.

Magyarország a kommunista Lukács György személyében első ízben adott modern filozófust a világnak. Művei eljutottak határainkon túlra, s egyben szélesebb utat nyitottak a világból is hazánk felé.

Pártunk, amikor létrehozta a Lukács György Emlékbizottságot, ezzel is kimondta állásfoglalását nagy marxista gondolkodónk értékeléséről. A „Megélt gondolkodás"-ban írta: „a marxizmus legmélyebb igazsága: az ember emberré válása, mint a történelmi folyamat tartalma".[8] Mozgalmunkkal — melynek Lukács György kiemelkedő alakja volt — éppen ezt kell a fennálló valóság ellentmondásai közt szolgálnunk.

Az élő Lukács. Bp. Kossuth, 1986. 7—9.

---

[8] In: *Curriculum vitae.* Bp. Magvető, 1982. 39.

A megélt történelem. A Lukács György-emlékév tapasztalatairól

Több mint egy esztendeje kapta a Lukács György Emlékbizottság azt a megtisztelő feladatot, hogy elősegítse a nagy magyar marxista teoretikus és forradalmár, Lukács György centenáriumának méltó megünneplését. Várhattuk, hogy az emlékév jelentős eseménye lesz a hazai és a nemzetközi szellemi életnek. A hatás meghaladta a várakozást. Nemcsak s nem elsősorban az ünnepi alkalom miatt; mindenekelőtt az életmű ma is eleven gondolati gazdagsága következményeképpen. Lukács György munkásságának és e mű a XX. században játszott szerepének új és új vizsgálata lehetőséget adott arra, hogy átgondoljuk korunk válaszútjait.

A tudományos és politikai fórumok a magyar kommunista tudós, ideológus ma is érvényes gondolatait a jövő formálása érdekében mérlegelték. Az alkotó és termékeny vitákat az „élő" Lukácsnak köszönhetjük, akinek életműve egybekapcsolja a klasszikus marxizmus módszerét és az immáron történelmi mércével mérve is jelentős szocialista gyakorlat tapasztalatait, tanulságait.

Azok a konferenciák, megemlékezések, amelyek Lukács György eszméit összemérték a mai gondolatokkal és korunk alapvető dilemmáival, messze túlléptek hazánk, sőt kontinensünk határain.

A testvérpártok kitüntető figyelemmel fogadták az MSZMP Központi Bizottsága Művelődéspolitikai Munkaközösségének a Lukács-centenárium alkalmából kiadott irányelveit.

A szocialista országok tudományos fórumain — Moszkvában és Prágában, Berlinben, Lipcsében és Hanoiban, Dubrovnikban, Ljubljanában és Korčulán — Lukács Györgyöt századunk egyik legnagyobb teoretikusaként méltatták. A szovjet filozófiai élet vezető folyóirataitól a bolgár és lengyel lapok Lukács-emlékszámaiig, az NDK-beli *Neues Deutschland*tól a kínai *Hungcsi*ig, sorra jelentek meg az évfordulóhoz kapcsolódó fontos közlemények. Az emlékezések a marxizmus—leninizmus alkotó művelőjét, korunk polgári filozófiájának nagy formátumú vitapartnerét, a pozitivizmus és az irracionalizmus mélyenszántó kritikusát idézték fel. Bár Lukács nagy jelentőségű irodalom- és művészetteoretikus volt, mégis mindenekelőtt filozófiai, ideológusi és politikai életműve állt a megemlékezések és a viták középpontjában. Tanúi lehetünk a Lukács-művek érdeklődő, kritikus, nyitott szemléletű újraolvasásának, az életmű polgári értelmezésével folytatott vitáknak. Örvendetes, hogy szinte valamennyi szocialista országban lendületet kapott Lukács műveinek kiadása, illetve újrakiadása.

A szocialista országokon túl számos más ország szellemi központjaiban is voltak Lukács-rendezvények. Csak a kiemelkedőbbek közül említem meg Róma, Ferrara, Milánó, Firenze, Urbino konferenciáit Olaszországban, a hamburgi, frankfurti, wuppertali ülésszakokat az NSZK-ban, továbbá a nyugat-berlini rendezvényt, Franciaországban a párizsi Goethe Intézet, a Pompidou-központ, valamint a Politikatudományi Világkongresszus, Spanyolországban pedig Madrid és Barcelona tudományos konferenciáit. De New York és Tel Aviv, Mexikóváros és Helsinki, Bécs és Új-Delhi, s más városok is otthont adtak a Lukács-életműről folytatott elemző vitáknak, megemlékezéseknek.

Spanyolországtól Japánig a kiadványok, művek és kiállítások sora idézte az évfordulót. Marxisták és más haladó gondolkodású kortársaink, a szocializmus hívei és polgári gondolkodók, eltérő világnézetű — de a humanizmusban egymáshoz közel álló — emberek, súlyos történelmi tapasztalatokkal rendelkező idősebbek és napjainkban eszmélkedő fiatalok eleven vitái bizonyították: Lukács György öröksége ma is időszerű és szellemi ösztönzője gondolkodásunknak.

A magyar nép történetében mindeddig csak keveseknek adatott meg, hogy alkotásaikkal még életükben jelen legyenek koruk egyetemes szellemi életében. Azért is, mert például világirodalmi színvonalú költőink befogadását nyelvünk nehezen leküzdhető elszigeteltsége gátolja. Zeneköltőnk, Bartók Béla mellett a filozófus Lukács György tudott mindmáig közvetlenül és maradandóan hozzájárulni korunk világproblémáinak átéléséhez, tudatosításához. Ennek az egyetemes jelentőségű szellemi teljesítménynek különös értéke, hogy olyan marxista—leninista gondolkodó műhelyében született,

aki az októberi szocialista forradalom ihlette pártalakítást követően mindvégig a nemzetközi kommunista mozgalomban, s annak ideológusaként kereste, s találta meg a történelmi cselekvés lehetőségét.

Gondolatainak és magatartásának időszerűségét azok a viták bizonyítják a legjobban, amelyek művei és állásfoglalásai körül napjainkban is szakadatlanul zajlanak. Szakfilozófiai és tudományos részletkérdésektől a legnagyobb horderejű politikai, erkölcsi problémákig ívelnek ezek a — gyakran szenvedélyes — polémiák, ezzel is jelezvén, hogy Lukács valóban korunk öntudatának alakításához, alapvető dilemmáinak megválaszolásához járult hozzá. E vitákban újra meg újra fölizzik néhány alapvető kérdés. A vele és róla vitázók gondolatai közül rendszerint azok bizonyulnak termékenyeknek, amelyek nem csupán felidézni és megérteni, hanem továbbfejleszteni törekszenek Lukács fölismeréseit.

A műveit és magatartását érintő szenvedélyes kritikákban gyakran egyszerre és egymást erősítve bukkan fel egy jobboldali és egy dogmatikus álláspont, és velük a hozzájuk tapadó indulatok.

Vannak, akik értetlenül szemlélik ragaszkodását az — úgymond — kommunista doktrínához, mivel maguk sohasem élték át mélyen és drámai módon korunk nagy választási kényszereit, vagy ha átélték, másként, mint Lukács, vagy mert napjainkra messze eltávolodtak hajdani eszméiktől. A mozgalomhoz fűződő viszonya, a súlyos megrázkódtatások és nemegyszer megaláztatások ellenére vállalt hűsége a párthoz s az általa képviselt ügyhöz szerintük valamiféle szellemi önfeladáshoz, egyenesen „szellemi öngyilkossághoz" vezetett. Szemére vetik Lukácsnak, hogy bár a humanizmus és a racionalizmus állhatatos védelmezője volt, mégis — úgymond — irracionálisan ragaszkodott a dialektikus és történelmi materializmushoz. A kommunista világmozgalomhoz, s az annak célját jelentő világtörténelmi perspektívához fűződő, életre szóló elkötelezettségét „vallásos szükséglettel" vagy a korai választásához való makacs ragaszkodással, netán egyéni életproblémái megoldásának morális-pszichológiai indítékaival próbálják magyarázni. Mások — ugyanerről a tájról — szemére vetik, hogy megbékélt öregkora magyar valóságával, alávetette magát a kontinuitás logikájának, s túlságosan is hitt a szocialista reformok jelenében és jövőjében.

A dogmatikusok viszont kétségbe vonják konok hűségét a kommunista mozgalomhoz, életéből és munkásságából csak azokat a szakaszokat ragadják ki, amikor valóban nézetkülönbségei voltak a párt vezetőinek helyzetértékelésével, méghozzá úgy, mintha ezekben az esetekben kizárólag Lukács tévedett volna.

Visszatérő és egyúttal középponti eleme a Lukáccsal szembeni fenntartásoknak, indulatoknak, sőt gyűlöletnek, hogy áthidalhatatlan ellentmondást vélnek felfedezni filozófus és politikus énje között.

Elhangzott olyan vélemény is, hogy Lukács kellemetlen volt a kommunista mozgalom számára. Igaz-e ez? Bizonyos értelemben igen. A zseniális emberek, az igazi gondolkodók jobbára nehéz emberek, csakhogy nélkülük lehetetlen az előrehaladás. Természetesen Lukáccsal is előfordult, hisz ember volt, hogy rosszul fogalmazott meg egy-egy kérdést, vagy egyenesen téves válaszokhoz jutott a legnehezebb problémákkal birkózva. Nemritkán vetett fel olyan gondolatokat, amelyek csak később értek meg a mozgalomban, még ha esetleg nem is pontosan ugyanolyan formában, ahogy Lukács fogalmazta meg őket. Csakhogy ez a „kellemetlensége" előbb-utóbb segítő erőnek bizonyult.

De végül is vajon kinek kellemetlen Lukács valódi életműve? Nekünk-e, akik a centenáriumi évben is tanulva tőle, tisztelő vitapartnerként fordulunk hozzá, mint elveinkben társunkhoz, akik bár vele együtt vagy éppen ellenére tévedtek, de tisztelik hűségét közös ügyünkhöz? Inkább azoknak kellemetlen Lukács műve, akik nem tudnak mit kezdeni makacs — de kritikus — hűségével a marxizmushoz, a szocializmushoz, a Szovjetunióhoz, az MSZMP-hez, azoknak, akik hol irracionalistának, hol cinikusnak bélyegzik, s a legjobb esetben is egy immár követhetetlen generáció heroikus, de anakronisztikus alakjának tekintik. Kinek kellemetlen Lukács? Azoknak-e, akik radikálisan reformálni, előbbre vinni akarják a jelenkori szocializmust, vagy azoknak, akik radikálisan opponálják, illetve akik — másfelől — hibáit is mindenáron igazolni, konzerválni szeretnék? Módfelett tanulságos, hogy a jobboldal nézőpontjából kirajzolódó Lukács-kép nagy hasonlatosságokat mutat azzal az — ugyancsak torzított — képpel, melyet a dogmatizmus rajzol róla. Lukács jobboldali politikai elutasítása közel áll, hasonlít e kérdésben is a szektás-dogmatikus állásponthoz. Mindkettő azt állítja, hogy Lukács legnagyobb tévedései a társadalom- és politikai elméletben találhatóak.

A dogmatikus felfogás eleve elutasítandónak minősíti

Lukácsnak mindazokat az elemzéseit, amelyek a szocializmus tudatos önkritikáját tartalmazzák. Ez az önbírálat pedig Lukács gondolkodói személyiségének az egyik legfigyelemreméltóbb vonása.

A dogmatikus kritika ezt nem értette és nem érti meg, miként a „szubjektív tényező" valóságos szerepét sem a történelemben, különösen a szocializmus viszonyai között. Nem érti a marxizmus szakadatlan önkritikájának történelmi szükségszerűségét. Lukács jól látta, hogy a történelem fatalista, mechanikusan determinista szemlélete és az éppen adott valóság mindenkori apologetikája egymást kölcsönösen kiegészíti és erősíti.

Érthető, hogy Lukács munkásságából a jubileumi év során főként azok a gondolatok kerültek előtérbe, amelyek leginkább kapcsolódnak a szocializmus mai problémáihoz és ma is megragadható távlataihoz.

A ma élő generációknak szembe kell nézniük nemcsak a történelmi eredményekkel, hanem az úttévesztések tanulságaival is, vállalniuk kell a szocializmus „mai és holnapi demokratizálódásának", lényeges és folyamatos reformok révén szükséges fejlesztésének és megújításának feladatait. Ezért Lukács a saját mozgalmunkkal szembeni kritikus magatartás marxi—lenini hagyományait követte, és sokszor számunkra is súlyos tényeket nevezett néven, egyben a mozgalom legtudatosabbjaival együtt kereste a jövőbe vezető szocialista utakat.

Az MSZMP-nek szüksége van a kritikus marxista értékelésekre, a felelős, bátor útkeresésre. Csak így maradhat hű legjobb hagyományaihoz: csak így lehet hű az elért eredmények következetes megóvásához, s egyúttal így lehet képes megvalósítani a megérlelődött reformokat, és szüntelen megújítani cselekvőképességét.

A vitákban — itthon és külföldön egyaránt — elevenen élt és él a tisztelet Lukács György személye, tudományos teljesítménye iránt. Legélesebb kritikusai sem vonták kétségbe, hogy a XX. század immár klasszikusnak minősíthető filozófusáról van szó. Az évforduló alkalmából született méltatások sokszor a személyiség vonzerejének, a történelmi tanulságokkal szolgáló életútnak is szólnak. De az emlékezések és viták azt is sugározták, hogy Lukács a Lenin utáni korszak marxista gondolkodásának egyik kiemelkedő képviselője, s mondanivalója nem csupán történeti érdekességű, hanem korunkhoz is szól. Eszmei örökségének a mai nyugati neokonzervativizmussal szembeni harcban is fontos szerep jut, de annak elmúltával bizonyára még inkább nőni fog jelentősége a baloldalt cselekvésre ösztönző eszmék között. Természetesen mindez fokozottan érvényes a nemzetközi munkásmozgalomra.

Akik szakszerűen és filológiai részletességgel foglalkoznak Lukács életművével, hangsúlyozzák, hogy már fiatal gondolkodóként is egyenrangú volt nagy kortársaival. Elismerik műveinek erőteljes hatását a századfordulót követő két évtized szellemi életére. Egy NDK-beli méltatója jegyezte meg: a különféle Lukács-hatásokról alkotott kritikai ítélet nem jelenti és nem jelentheti egyszersmind Lukács elítélését: aki e kettő között nem képes különbséget tenni, az nem tudományos, hanem teológiai kategóriákban gondolkodik. Pozitív méltatásban részesült — ha nem is egyöntetűen — irodalomelméleti munkássága, főként kései nagy esztétikai műve. Jelentős és ma is érvényes eredményként méltatják Lukács György elidegenedéskritikáját, teoretikus és gyakorlati antifasizmusát, irracionalizmusbírálatát. Az Ontológiát pedig mind Keleten, mind Nyugaton növekvő érdeklődés övezi. Mondhatni, most kezdik igazán fölfedezni.

Ha a nemzetközi látóhatárról hazánk felé fordítjuk tekintetünket, elmondhatjuk, hogy a Lukács-emlékév magyarországi eseményeit és eredményeit nehéz maradéktalanul számba venni. De úgy gondolom, nincs is erre szükség. A Budapesten, Pécsett, Salgótarjánban, Debrecenben és Szegeden rendezett tudományos konferenciákat a közvélemény figyelme kísérte. A pesti Duna-parton immár ott áll a magyar kommunista gondolkodó és internacionalista forradalmár, Lukács György szobra. Olvasók tízezreihez juttatták el könyvkiadóink Lukács műveit, s a róla szóló újabb írásokat. A televízió, a rádió, a folyóiratok és általában a sajtó ugyancsak sokat tett azért, hogy szellemi életünket elevenebbé tegye a jubileum. Jó munkát végzett itthon és külföldön a Lukács Archívum és Könyvtár és sok más tudományos műhely. Széleskörűen és igényesen dolgoztak a Lukács-életmű propagálásáért a pártoktatás intézményei. Kivették részüket a munkából kulturális külképviseleteink is. Elmondhatjuk, hogy az emlékév tervei teljesültek.

De vajon elmondhatjuk-e azt is, hogy ezzel már törlesztettük összes adósságunkat? Nem. Van még tartozásunk Lukács Györggyel — pontosabban önmagunkkal és mindenekelőtt a fiatal nemzedékkel — szemben.

Ezek közül talán az a legegyszerűbb, hogy folytatni kell e hatalmas életmű még kiadatlan vagy már nehezen hozzáférhető írásainak publikálását. A forrásközlésnél jóval nehezebb feladat az, amelyre a centenárium kapcsán egy bázeli lap cikkírója figyelmeztetett valamenynyiünket: Lukács műve — olvassuk — „olyan csúcs, amelyet még el kell érni". Arra, hogy ehhez erőnk szerint hozzájáruljunk, a magyar marxistáknak kivételes lehetőségük nyílik, de épp ezért különleges a felelősségük és kötelességük is. Az ünnepnapok elmúltával is folytatni kell munkásságának kritikai feldolgozását.

A Lukács György Emlékbizottságnak nem volt feladata, hogy a vitákban érintett nagyszámú tudományos és politikai, teoretikus és történelmi kérdésben, az életmű egyes állomásainak szellemi és erkölcsi megítélésében állást foglaljon és közös véleményt alakítson ki. De azt joggal várják, hogy néhány kérdésben állást foglaljunk a Lukács György szellemi öröksége körüli polémiákban. Ennek jegyében kívánok a továbbiakban néhány kérdésről szólni.

Az értelmiségi autonómiája és felelőssége

Lukács György sohasem tekintette magát „szabadon lebegő" értelmiséginek, aki félti önállóságát a forradalmi-történelmi erők ügyének fölvállalásától. Meggyőződése volt, hogy aki a nyilvánosság számára ír és beszél, akarva-akaratlanul részese a politikának. Meglehet, hogy napjainkban a közéletet már nem szükségképpen és nem oly közvetlenül, nem minden ízében hatja át a politika, mint a Lukács élete javát kitevő forradalmi időszakokban. (Ezt akár a szocializmus vívmányának is tekinthetjük.) De igazságának érvénye máig szól: elítélte az individualizmust, amely tagadja az embert mint közösségi lényt, s gátolja a termékeny kölcsönhatást az egyén és a közösség, az egyén és a sorsának tartalmat adó közös ügy között. Az ügyhöz való hűséget így értelmezte: „ragaszkodás a lényeghez, még akkor is, ha az élet pillanatnyi jelenségei ellentmondani látszanak annak".[9] A szocializmusban újjászülető citoyen-magatartás lehetőségéért és jogáért küzdött, amelynek tartalmát a haladás szocialista távlataihoz való hűségként értelmezte. „Mély világnézeti kapcsolat valamely történelmileg adott irányzathoz ... akkor is, ... ha nem is áll fenn teljes egyetértés."[10] Ez volt erkölcsi credója. Ám az ügyre való hivatkozás önmagában még nem elégséges. Csakis a cselekvésben méretik meg, hogy ki az, aki valóban szolgálja azt. Nem a kijelentések bizonyítanak, hanem a tettek, amelyek az ügy történelmi megvalósítását segítik elő. Bár a gondolkodó esetében a kimondott gondolat is tett.

Lukács filozófiailag, politikailag és erkölcsileg mélyen megalapozott emberi magatartása a magyarázat, hogy sohasem volt rezignált, még a legválságosabb helyzetekben sem, mert nem tévesztette szem elől a lényeget, amelyre életét föltette: a szocializmus világtörténeti perspektívát jelentő ügyét. Pontosan ezt a magatartást emésztik meg legnehezebben azok, akik saját állhatatlanságuk kritikáját látják az ő elvszerűségében.

---

[9] Pártköltészet. In: *Magyar irodalom — magyar kultúra.* Bp. Gondolat, 1970. 305.

[10] Uo.

Lukács György szemében természetes, hogy a szocializmus ügyéhez s az azt megtestesítő párthoz való hűség nem jelenti a gondolkodói és művészi szuverenitás feladását. Éppen ezért tett nagy szellemi erőfeszítést annak érdekében, hogy biztosítsák az alkotó értelmiség mozgásterét; hogy akár mint gondolkodó, akár mint művész — tehát kritikus szellemű ember —, e mivoltában megerősítve szolgálhassa a vállalt ügyet.

A költőnek a párthoz mint politikai szervezethez fűződő sajátos viszonyát elemezve írta le Lukács a híressé — egy időben hírhedtté — vált sorokat: „A pártköltő sohasem vezér vagy sorkatona, hanem mindig partizán. Vagyis, ha igazi pártköltő, mély egyetértésben van a párt történelmi hivatásával, a párt által kijelölt nagy stratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel szabadon, saját felelősségére kell hogy megnyilatkozzék."[11]

Ismeretes, hogy milyen heves támadás érte annak idején ezt a partizán-hasonlatot a szubjektivista és erőszakos-önkényes művelődéspolitika részéről, amelynek képviselői a kultúra irányítását az utasítgatás és parancsolgatás szellemében képzelték el, és a hatalom birtokában képesnek is hitték magukat ennek megoldására. A történelem Lukácsot igazolta: azt a meggyőződését, hogy tartósan nem iktatható ki a felelősség vállalásával párosuló alkotói szabadság. Nélküle nemcsak művészet nem létezhet, de semmilyen alkotó tevékenység, benső és önként vállalt szocialista elkötelezettség sem bontakozhat ki. Ez pedig mérhetetlenül több és elvileg más, mint a merőben külsődleges lojalitás, amely — nem lévén meggyőződésbeli és erkölcsi fedezete — nem is bizonyulhat nehéz időben tartósnak. Az alkotás és kutatás szabadságához társadalmi demokratizmusra van szükség. Mindent meg kell tenni, hogy a bírálathoz — Lukács szavaival élve — ne kelljen „morális atlétának" lenni, ehhez éppen csak gondolati erőre és felelősségtudatra legyen szükség. De arra szükség van mindenkor, amikor nehezen kivívott értékek védelmezését kell vállalni, sokszor népszerűtlenül.

---

[11] Uo. 304.

Lukácsnak többször visszatérő gondolata volt, hogy a kultúra egyes területei csak saját belső logikájuk érvényesítése révén képesek valóban szolgálni „a haza és haladás" ügyét. „Semmiféle intézkedés vagy intézmény vagy irányítás nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag maguk a művészek képesek..." — írta egyik 1947-es cikkében.[12]

Egy francia kommunista lapban a centenárium alkalmából interjú jelent meg, amelyben joggal hangsúlyozták, mekkora szerepet játszik Lukács *Esztétiká*ja a művészetek autonómiájának és szabadságának fölismerésében. Úgy vélték, hogy csak az ő felfogását követve lehet szakítani azzal a káros gyakorlattal, amely csak a napi politika közvetlen érdekeinek szolgálójává tenné a művészetet, egyaránt ártva a politikának és a művészetnek.

---

[12] Szabad vagy irányított művészet. In: *Magyar irodalom — magyar kultúra.* Bp. Gondolat, 1970. 405.

Az alkotó értelmiségiek politikai felelősségéhez tartozik, hogy megértve az ország helyzetét, és mérlegelve a párt ebből eredő feladatait, támogassa a helyes lépéseket, és szóvá tegye a hibákat. A pártnak mindenkor szüksége van a kritikára — vallja Lukács —, és kérdveállítva hozzáteszi: az elkötelezett gondolkodói bírálat miért is ásná alá annak a politikának a hitelét, amelynek fő stratégiai irányával maga is egyetért? A cselekvéshez nélkülözhetetlen meggyőződést és határozottságot az ilyen kritika nem rendítheti meg.

Lukács tűrhetetlennek tartotta, hogy a párt napi politikai szükségletektől vagy hibás elméleti felfogásoktól hajtva, önmagát fossza meg azoktól az eszközöktől, amelyek rugalmasabb politikára — szükség esetén akár stratégiai újratájékozódásra is — képessé tehetik. Az alkotó értelmiségi felelősségének követelménye az, hogy adódhat olyan helyzet, amelyben akár személyes konfliktus árán is szembesíteni kell az általa föltárt és érvényes valósággal azokat, akikkel a szó legtágabb értelmében vett eszmei és politikai közösséget vállalt. A konfliktusok fájdalommentességét senki sem biztosíthatja. Legföljebb — és ez nem kevés! — a konfliktusok humánus és elvtársias kezelésére, megoldásuk olyan módozataira lehet és kell törekedni, amelyek egyre magasabb szintű és mind termékenyebb együttműködésre ösztönöznek, és a közös értékek védelmét szolgálják.

Marxhoz és Marx alapján

Lukács szellemi pályájának és életútjának két — egymásba kapcsolódó — sorsfordulója van: útja Marxhoz, s ettől elválaszthatatlanul Leninhez. 1969-ben írta egykori marxista fordulatáról, hogy csak ezáltal vált lehetővé számára „az emberi aktivitás valóságos tartalmait és mozzanatait, konfliktusait és perspektíváit a társadalmi valósággal valóságos dialektikus összefüggésbe hozni".[13] Többször is megtett útról — élete végéig tartó utazásról — beszélhetünk, amelyhez az energiát, az ösztönzést az egy-egy korszakra jellemző legfontosabb konfliktusok eszmei megragadásának igénye adta. Valahányszor egy új történelmi helyzet feldolgozásához látott hozzá, mindig újra és új módon fordult Marxhoz, Leninhez.

Lukács György történelmi alternatívát és forradalmi lehetőségeket kutató tekintete a marxizmus klasszikusainak műveiből is más-más gondolatokat emelt ki, attól függően, hogy mely korszak miféle problémáit elemezte. A történelmi helyzetekből eredő stratégiai feladatok és nem pusztán a politikai-taktikai megfontolások vezették. Témát, hangsúlyt váltott a történelemre figyelve elméleti tevékenységében — de mindig a marxi—lenini világképen belül, azzal összhangban.

Félreértés ne essék: Lukács nagyon is helyénvalónak és szükségesnek ítélte meg a politikában a taktikai döntéseket. De mindig az elvi alapon meghatározott straté-

[13] Előszó. In: *Utam Marxhoz.* I. Bp. Magvető, 1971. 19.

giának alárendelt taktika híve volt. Hangsúlyozta, hogy a stratégiát nem rendelhetjük alá a taktikának, s azt is, hogy a célravezető taktikának — az elvi stratégia keretében — még vereségek vagy súlyos kompromisszumok idején is a távlati kibontakozást, a történelmi kiutat kell szolgálnia. Elmélet és gyakorlat, elviség és kompromisszumkészség logikusan, szilárd elméleti alapvetésre támaszkodva összefüggött gondolkodásában.

Persze naivság volna azt gondolni, hogy egy átfogóan és történelmi perspektívában gondolkodó marxista elme mindig hajszálra úgy következtet és azonos pályán halad, mint a politikai mozgalom vezérkara, és annak megfelelően képes változtatni gondolatait, ahogyan változnak a szükséges taktikai kényszerekből, olykor tévedésekből is eredő napi állásfoglalások.

Műveit olvasva kezdettől kirajzolódik előttünk szellemi fejlődésének íve. Már a fiatal Lukács is arra kereste a választ, hogyan lehet képes az ember sorsának megváltoztatására. De akkor még úgy képzelte, hogy az erős egyéniség egymaga, elszigetelten is képes önmaga sorsának a megváltoztatására, a maga taposta, külön ösvényt járva. Ezért nem is találhatott egyetemes érvényű választ akkor a maga föltette kérdésekre. Bár ifjúkorától kezdve tudta, hogy a századelő tőkés rendje, „a tökéletes bűnösség" világa eltorzítja az embert, vagyis már idealista kultúrkritikusként is élesen antikapitalista volt. Azt is tudta, amit Thomas Mann később a *Mario és a varázsló*ban mondott ki: valamit nem akarni, az nem elég a szabadsághoz.

De az ifjú Lukács még nem tudta a választ arra a kérdésre, hogy „mi a teendő". Akik ma kizárólag a fiatal Lukácsot hajlandók elismerni, akik egyedül korai örökségét tekintik az autentikus „lukácsi hagyománynak", azok nemcsak hűtlenek hozzá, hanem szembe is fordulnak vele, oda kanyarodnak vissza, amitől elszakadva talált rá saját útjára. Lukács számára a marxizmus átfogó világnézetet, a valóság megismerésének és alakításának módszerét jelentette, s ez egyben magatartásának alapzata. A kommunista párttal is azért kötötte össze személyes sorsát, mert úgy vélte, az ember e kollektív harci szervezet tagjaként nem kiszolgáltatottja, hanem egyre növekvő mértékben ura lesz tulajdon sorsának. Felfogásában nyoma sem volt etikum és politikum — másoknál oly gyakori — elméleti szembeállításának, bár jól tudta, hogy a gyakorlatban súlyos konfliktusok is támadhatnak e kettő között.

Lukácsot egész életén át foglalkoztatta Lenin alakja, személyisége. Nagyra értékelte Lenin teoretikus teljesítményét: az ő másokkal szembeni történelmi fölényét az összfolyamat megítélésének képességében látta, amelynek kulcsa a politikai cselekvés szükségletei által vezérelt mély valóságismeret, a konkrét helyzet konkrét elemzése: a valódi elméleti munka egyetlen megbízható alapja.

Lukács kiemeli, hogy Lenin egész életében, mindig és minden helyzetben tanult: Hegel *Logiká*jából csakúgy, mint egy munkásnak a kenyérről elhangzott szavaiból: „Lenin legtermékenyebb jellemvonásainak egyike, hogy sohasem szűnt meg tanulni a valóságtól és egyben mindig készen állt a cselekvésre."[14]

Lukács gondolkodásának középpontjában a társadalmi valóság s az emberi lét, az emberi lét megismerésének és megváltoztatásának kérdései álltak. Ez a megközelítés jellemezte elméleti és gyakorlati magatartását a kultúra s különösen a művészet tekintetében. Lukács nem szűken vett esztétaként, nem a hagyományos, „céhbeli" esztéta módján közelített a művészethez: a műalkotásokban a mindenkori történeti-társadalmi emberi lényeget, a nembeliséget hordozó objektivációk világát ragadta meg.

Már a *Történelem és osztálytudat* című, nagy jelentőségű művében, melyet ugyan egyes fogyatékosságaiért később maga is bírált, az elidegenedés leküzdésének egyik fontos tényezőjét ismerte fel a művészetben. Ez a termékeny nézőpont későbbi esztétikai vizsgálódásaiban is fönnmaradt-visszatért, most már meggyőző ötvözetben a marxi—lenini társadalomfelfogás és ismeretelmélet alapgondolataival.

Lukács Lenin nyomán újra és újra hangoztatta, hogy a kulturális forradalom a szocializmus megteremtésének szerves, elválaszthatatlan része. Tudta, hogy a kultúra, a gazdaság és a politika egymást átszövő, kölcsönös kapcsolata nélkül nem lehet utat törni és bizton előrejutni a társadalmi haladás irányába. Ezért természetes, hogy a művészetet mint a társadalmi teljességhez hozzá tartozót és egyben annak sajátos tükröződését vizsgálta.

---

[14] Utószó. In: *Lenin.* Bp. Magvető, 1977^2. 128.

Ebben a vonatkozásban — vagyis elméleti-módszertani tekintetben — megközelítésmódja máig is érvényes, korszerű és aktuális. Más kérdés, hogy vajon sikerült-e mindig kellő körültekintéssel és érzékkel alkalmaznia ezt az általános elvet a konkrét művek megítélésében. Úgy gondolom, nem. Nem volt igaza például, amikor kategorikusan és elutasítóan ítélkezett az avantgárd művészetről. S nem mindig volt igaza Brechttel folytatott vitáiban. (Igaz, egyben-másban önmagát is korrigálta a későbbiekben.) Hasonlóképpen joggal bírálják elfogultságait Arany Jánossal, Babits Mihállyal és másokkal kapcsolatban. (Bár ne feledjük, hogy a *Jónás könyvé*t e mű rangjához méltóan igen nagyra értékelte.) Madách *Tragédiá*jának megítélésében egyoldalú volt, és úgy gondolom, igazságtalan.

De Lukács lenyűgöző sokoldalúsággal tárta fel művészet, tudomány és vallás kapcsolatait a történelmi fejlődéssel, a mindennapi léttel és tudattal, s mindennek révén az emberi cselekvéssel. A művészetet az emberiség „nélkülözhetetlen szervének" tekintette, amely segít átörökíteni és a tartós értékek fényében átvilágítani a múltat; és gyakran hivatkozott arra, hogy a művészet kihívás az emberhez, apellálás jobbik énjéhez, ahogy Rilke írta: „Változtasd meg az életed!"

Az érett Lukács világosan látta: a művészet egymagában ugyan nem képes a valóság megváltoztatására, de a szocializmus sem képes a művészet segítsége nélkül hozzá illő öntudathoz juttatni az embereket.

Lukácsot mélyen foglalkoztatta a művészetek hatásának tudatos létre ébresztő, felrázó funkciója. Ebben a tekintetben gondolkodásának középpontjában a katarzis fogalma állt. Hiszen a katarzis lényege éppen az, hogy az ember általa ébred rá önnön lehetőségeire: felcsillan előtte az értelmes, tartalmas élet esélye. S ehhez az is hozzátartozik, hogy ezután más szemmel lássuk önmagunkat és környezetünket. A nagy művek mindig azt sugallják: tiltakozni kell minden ellen, ami méltatlan az ember valódi lehetőségeihez.

Lukács felfogása szerint a művészet olyan értékeket és eszmeiséget hordoz, amelynek segítségével egy-egy kor megfogalmazza és megharcolja saját konfliktusait. Így segítheti a művek befogadóit ahhoz, hogy koruk tudatos részesei lehessenek.

A lukácsi művészetfelfogás a totalitás elvének megfelelően az emberi élet teljes gazdagságának kibontakozásában jelöli ki a művészet helyét. Számba veszi a művet, a mű „Előttjét" és „Utánját" is.

Számol azzal a konkrét társadalmi tereppel, amely mintegy felkészít a művészet befogadására, és egyúttal lehetőséget teremt a művészet által hordozott értékek belső elsajátítására. Tudjuk persze, hogy ez a terep jelentős tömegek számára még sok tekintetben nem kedvező — ma is mind több aggodalommal szólunk erről — de ez egy okkal több, hogy ne feledjük el Lukács szavainak igazát.

Lukács összegező esztétikai műve jelentős hozzájárulás a marxizmus számos belső problémájának továbbfejlesztéséhez. Ahogyan *Az esztétikum sajátossága* tavalyi szovjetunióbeli kiadásához írt utószó szerzője — kritikai észrevételeket is jelezvén — írta, ez a könyv „. . . a filozófiai esztétika legalapvetőbb művei közé tartozik... E műben Lukács a dialektikus materialista módszer és a lenini tükrözéselmélet csodálatos frisseségéről, erejéről és termékenységéről tett tanúbizonyságot."[15]

Úgy látom, hogy ma nálunk kétféleképpen is beszűkült a lukácsi esztétika hatása. Az esztéták, művészek egy része a „modernebb életérzések" igézetében tekinti elavultnak, mások viszont egy vulgarizált Lukács mögé bújva vezetik a kortárs művészet egyes áramlatai elleni türelmetlen hadjáratukat. Meggyőződésem, hogy a művészet megújulásához, a társadalmi gyakorlat és a művészet értelmes, termékeny kölcsönhatásának továbbfejlesztéséhez Lukács esztétikájának elvei nélkülözhetetlenek.

Miként esztétikai, úgy ontológiai szintézise is életének abban a korszakában született, amikor — a személyes katarzisként és egyúttal belső felszabadulásként megélt XX. kongresszus után — a marxizmus reneszánszába és a szocializmus demokratikus megújulásába vetett hittel, s csodálatra méltó alkotó lendülettel dolgozott.

Úgy látta — és ebből indult ki *Ontológiá*jában —, hogy vissza kell térni az eredeti marxi kiindulóponthoz, a történelem árnyalt és dialektikus materialista felfogásához. Az emberi nem marxi fogalmának újrafelfedezése és konkrét értelmezése Lukács számára a marxizmus eredeti alakjának rekonstrukcióját és egyúttal továbbfejlesztését jelentette, ennek a vállalkozásnak egyik fontos lépcsője volt. A nembeliség gazdag tartalmú kategóriája az emberiség történetileg létrejövő egységes egész voltára is ráeszméltet, arra az emberi egyetemességre, amelyre napjainkban oly drámai módon kényszerülünk ráébredni. Ez a totalitás nem tagolatlan, szerkezet nélkül való; s alapzatát, egyben leglényegibb elemét a munka teszi.

---

[15] Lukács esztétikája oroszul. (K. M. Dolgov bevezető tanulmányából.) *Népszabadság,* 1985. május 25.

Marx szerint a történelem nem valahol az emberiség feje fölött készül, hanem valóságos emberek valóságos tevékenysége által, akik ugyan nem maguk választotta, hanem objektíve meghatározott viszonyok között élnek, de tudatosan választani képesek — ha képesek, s képessé kell tenni őket erre! — a koruk kínálta lehetőségek között. A történelem alternatívákat kínál a cselekvő embernek: aki dönt az választ, s ezzel új alternatívákat teremt.

Lukács felfogása a cselekvés alternatív jellegéről merőben más, mint az egzisztencializmusé, hiszen ő a választás és döntés fogalmait társadalmi-történelmi dimenzióba helyezi, és kiemeli az egyén történelmi felelősségének — éspedig nem csupán önmagával szembeni felelősségének — eszméjét. Gondolatvilágában mindvégig a társadalmi kötelékeiben cselekvő, sorsát az adott feltételek között alakító ember áll: az ember mint társadalmi-közösségi lény, nem pedig mint magányos egyed.

Lukács a társadalomban tudatosan cselekvő ember önfelszabadítását tekinti a mozgalom céljának, összhangban a munka felszabadításának eszméjével és az „igazi történelem" marxi alapgondolatának logikus következtetéseivel.

Az egyes ember semmibevétele, elhanyagolható mennyiségként kezelése jól megfelelt és megfelel az olyan szocializmusképnek és gyakorlatnak, amely csak felülről diktál, s amely azt hiszi, csak a vezetés képviseli és csak ő tudja, ő testesíti meg az Általánost, a Haladást, a Szocializmust — így, nagy kezdőbetűkkel. Ilyen felfogás mellett nem lehet tényleges szerepe az egyénnek és közösségnek, a közösségi egyénnek, a demokratikus közéletnek; nem vezet út a szocialista önigazgatás felé.

Idegen a marxizmustól, ha az egyénben csak „tömegembert" látnak, aki legfeljebb még nem ismerte fel érdekeit, de bizonyosan felismeri, ha kellően rendszabályozzák.

Ez a „tömegember" volt az alapja a társadalmi haladás, a társadalmi törvények egyszerre mechanisztikus és voluntarista értelmezésének: egyfelől az így felfogott ember a maga külön érdekeivel, céljaival, cselekvésével nem zavarja a nyugodt, állandó, egyenes vonalú, kerülők nélküli, ellentmondásmentes felfelé ívelést; másfelől a vezető e szellemben azt hiheti, hogy teljes tudatossággal szabadon határozhat mindenről — attól kezdve, hány anyacsavar kell, addig, hogy milyen ruhát visel, hogyan udvarol „a szocialista ember". Ezeknek az „előírásoknak" természetesen nem felel meg sem a történelem, sem a történelem valóban marxista felfogása.

A minden egyes ember történelemalakító szerepét, személyes választása és döntése jelentőségét oly energikusan hangsúlyozó Lukácsot egy demokratikus szocializmuskép valósággá alakításának lehetősége és reménye vezérelte.

Vissza Marxhoz és előre a valóság új tényeihez — így foglalható össze jelszószerű programja.

Ehhez egy sor előítélettel kellett megküzdenie, amelyek a korábbi években rárakódtak a marxizmusra. *Ontológiá*jában elsősorban azért nyúl vissza a társadalmi lét teljességének elvontnak tetsző filozófiai alapkérdéséig, hogy erről az alapról jusson el a szocializmus megújhodásának — radikális reformok útján történő újjászületésének — elméleti megalapozásáig.

Hűség a történelmi jelentésében vett párthoz

Hogyan lehetséges — kérdezték és kérdezik némelyek —, hogy egy ilyen nagy formátumú önálló gondolkodó alávetette magát a pártfegyelemnek, s önkritikáiban többször feladta szellemi szuverenitását? S tette mindezt úgy, hogy több ízben is igaztalanul, súlyosan támadták, s hogy nem is egyszer világosan látta a pártvezetés tévedéseit, hibáit, sőt bűneit is.

Mások részéről viszont gyakran elhangzott és elhangzik e vád ellenkezője is: Lukács többször is eltért a párt irányvonalától, valójában tehát sohasem volt igazán hű a párthoz.

Való igaz: Lukács gyakran állott viták kereszttüzében saját pártjában is. Előfordult, hogy tévedett, hogy — a saját szavával élve — „durva hibát" követett el. De arra is sor került, hogy saját elvtársai illették őt megalapozatlan vádakkal. Ennek ellenére tény, hogy Lukács György az 1918-as döntése után mindvégig hű maradt a kommunista mozgalomhoz.

Amikor azt mondjuk, hogy Lukács Györgyöt hűsége mindenkor a világtörténelmi értelemben vett mozgalomhoz, s nem a pillanatnyi helyzetekhez kötötte, akkor egy marxi gondolatmenetre támaszkodunk. 1860-ban Marx egy levelében így írt: „Párton a nagy történelmi értelemben vett pártot értettem."[16]

Lehetetlen szem elől téveszteni, hogy két emberöltőn át egyetlen cselekvő embernek, kommunistának sem lehetett — s ha mégis, csak súlyos erkölcsi áldozatok árán — minden konfliktustól mentes a párthoz való viszonya. Többször is lényegesen megváltozott a történelmi helyzet, a stratégia és a taktika; mindezt bensőleg és fenntartás nélkül követni akkor sem lett volna könnyű, ha a mozgalom vezetése mindig a helyes úton halad. De vágyainknak pontosan megfelelő, ideális helyzeteket — ma már, keserves tapasztalatok után jól tudjuk — a történelem nem ismer.

A frakcióharcok tragikus módon hozzátartoztak a magyar kommunista mozgalom történetéhez. S a történelmi igazságot utólag nem lehet egyszerűen szétosztani a frakciók között.

Ám a mának szóló tanulságot világosan kell látni: csak a párton belüli demokrácia útján lehet végigharcolni az alternatívákat, újra meg újra kiküzdeni a mozgalom egységét.

Lukács dilemmákkal küzdve, azokat felismerve és tudatosan vállalva lépett 1918 végén a kommunista pártba. Életének e végérvényes döntése nem volt megmagyarázhatatlan és irracionális, mint ahogy némelyek állítják. Még akkor sem, ha hirtelen és sokak számára váratlanul tette meg a fordulatot, s ha minden fordulatban van egyfajta ugrásszerűség.

---

[16] Karl Marx levele Ferdinand Freiligrathoz, 1860. február 29. In: Marx—Engels művei. 30. Bp. Kossuth, 1973. 468.

Döntésének jól értelmezhető okai, racionális előzményei voltak. Lukács életútját nevezhetjük ugyan rendhagyónak és kivételesnek, de irracionálisnak semmiképp. A marxizmus klasszikusainak azt a felismerését szemlélteti, hogy azok, akik fölküzdötték magukat az egész történeti mozgás elméleti megértéséig, az osztályharc döntő szakaszában át fognak pártolni a munkásosztály ügyéhez.

A nagypolgári családból származó, de széles társadalomtudományi műveltséggel és szociális érzékenységgel rendelkező fiatalember már jóval kommunista fordulata előtt azt vallotta, hogy a polgári világ kínálta életformák elfogadhatatlanok. Ezért azután teljességgel logikusan jutott el a szocialista forradalom eszméjéhez és gyakorlatához. De az utat nem vívódások nélkül tette meg. A korabeli szociáldemokráciától merőben különböző bolsevik mozgalom céljait Lukács azonnal helyeselte, de eszközeit illetően voltak kételyei, s ezeket világosan meg is fogalmazta. A történelem sodrása azonban ráébresztette: tarthatatlan a tisztán moralizáló álláspont, amely végletesen elvont erkölcsi alternatívákká fogalmazta át az alapvető politikai kérdéseket. Az erkölcsi dilemma így merült fel előtte 1918 őszén: a munkásmozgalom vagy lassú, demokratikus átmenettel próbálja meg kivívni azt a társadalmat, amelyben minden további osztályküzdelem elvileg lehetetlenné válik; ekkor viszont a kerülő utak, kompromisszumok elszürkítik és aláássák az újat akarás pátoszát. Vagy a diktatúra, az osztályelnyomás eszközével valósítja meg céljait; ekkor viszont kérdéses: „létrejöhet-e egy új világrend, ha létrehozásának eszközei csak technikailag különböznek a régi rend joggal utált és megvetett eszközeitől".[17]

Lukács ráeszmélt: míg ő az eszközök vonatkozásában mérlegeli a „vagy-vagy"-ot, addig a történelem a célok síkján teszi fel a maga kérdéseit. Még közelebbről: a cselekvés síkján. A valóság parancsa győzte meg arról, hogy csak a forradalmi átalakulás részeseként oldhatja meg személyes (de nem magánjellegű) dilemmáit is. Így lett az első magyar proletárforradalom széles látókörű kulturális népbiztosa, a Vörös Hadsereg komiszszárja.

A Tanácsköztársaság idején folytatott kulturális politikájának fő jellemzője, hogy egyrészt utat nyitott a már érlelődő demokratikus irányzatok kibontakozásának, másrészt irányadóvá igyekezett tenni azokat az értékeket, amelyek eddig a „hivatalos" kultúra árnyékába szorultak. A feladat az volt, hogy a tömegek ténylegesen birtokba vegyék a kultúrát. Lukács ekkori hitvallása szerint a kultúra arra hivatott, hogy megteremtse az emberek sokoldalú fejlődésének szellemi közegét, s felszámolja a munkamegosztás hatásának következményeit. Ezt fejezte ki jelszószerű megfogalmazása: „A politika csak eszköz, a kultúra a cél."[18]

---

[17] Taktika és etika. In: *Történelem és osztálytudat.* Bp. Magvető, 1971. 16.

Lukács a kultúra fogalmát igen tágan értelmezte; amikor erről beszélt, mindig az emberhez méltó életforma lebegett a szeme előtt. Semmilyen konkrét művészeti vagy tudományos irányzatot nem óhajtott „hivatalossá" tenni; tág teret kívánt nyitni a kultúra sokszínűségének, összhangban azzal az elvvel, hogy a politika „csak szűrő legyen, ne egyetlen forrás";[19] ami éppenséggel nem zárja ki a politika inspiráló lehetőségeit. A sajtóval szemben is csak akkor sürgetett korlátozásokat, amikor azt a forradalom ügye ellen próbálták fordítani.

A döntő feladatnak mindvégig a kultúra erkölcsi, politikai és anyagi támogatását tekintette, hogy a műveltség legjava a proletariátus, a tömeg tulajdonává legyen. S jól tudjuk, miképp fogadták törekvéseit a magyar szellem legjobbjai, akik közül sokan váltak kultúrpolitikájának cselekvő részeseivé. Ennek ellenére évtizedeken át rágalmazták a Horthy-rendszerben 19-et, ezen belül Lukács működését is a Tanácsköztársaságban.

Fölmerült a kérdés, méghozzá élesen: szektás lett volna Lukács? Nem. De próbáljunk pontosan fogalmazni.

Lukácsra sohasem volt jellemző a bürokratikus-hierarchikus alárendeltség tisztelete, a mindenkori vezetés feltétel nélküli apológiája és a gyanakvó szektásság, amely az apparátus egy szűk körén kívül mindenkivel szemben bizalmatlan. Viszont „kezdő" (bár nem akármilyen „kezdő") és egyben-másban neofita marxistaként kétségkívül azt vallotta — mint mi oly sokan még jóval később is —, hogy egyetlen hatalmas ugrással elkövetkezik a történelem mindent és mindenkit megváltó pozitív végkifejlete, amelyben „az osztálynélküli társadalom a kölcsönös szeretet és a kölcsönös megértés társadalma lesz".[20]

---

[18] Felvilágosításul. In: *Megváltó viharban*. Bp. Szépirodalmi, 1979. 276.

[19] Uo.

Lukácsnak ez a messianisztikus felfogása világosan megjelenik korai marxista ihletésű írásaiban. Elméletileg főként a *Történelem és osztálytudat*ban jutott kifejezésre, és elsősorban e mű révén gyakorolt meghatározó hatást kortársaira, sőt évtizedekkel későbbi olvasóira is. Ebben a műben az emberi lehetőségek teljességének totális megvalósítása jelenik meg alapvető célként: ennek eléréséhez a gazdasági élet átalakítását csupán eszköznek, bár nélkülözhetetlen eszköznek tekinti. Ennek a forradalmi messianizmusnak semmi köze a bürokratikus szektássághoz. A messianizmus gyakorlati politikai következményeit — mint tudjuk — Lenin élesen bírálta, s Lukács tanult e bírálatból.

A harmincas évek eleje szemléleti fordulatot hoz Lukács munkásságában. A bécsi, berlini emigrációs évek után Moszkvában települt le, s ott méltó szellemi társakat és cselekvési lehetőséget talált.

Lukács teoretikusként az októberi forradalom és a közvetlen világforradalmi távlat nemzedékéhez tartozott. A húszas évek végétől s a harmincas évek elejétől egyre inkább az az ideológiai feladat foglalkoztatja, hogy a forradalmi cselekvés problémáját miként kell kibővíteni egy új problematikával: a forradalom utáni társadalom alakításának, a szocialista folyamatok alakításának elméleti és gyakorlati kérdéseivel.

---

[20] A kommunizmus erkölcsi alapja. In: *Történelem és osztálytudat.* Bp. Magvető, 1971. 20.

A közvetlen világforradalom perspektíváját akkor már mind nemzeti, mind nemzetközi méretekben realisztikusabb stratégiák kidolgozása váltotta fel. Egyrészt a szocializmus építése a Szovjetunióban, másrészt pedig a fasizmus fenyegető előretörése a tőkés világban átrendezte a történelmi alternatívát. Lukács gondolkodásában mindinkább a demokratikus értékek védelmezése kerül előtérbe: „a humanizmus harca a barbárság ellen".

Lukács — kevesek közt! — korán felismerte Leninben a nagy teoretikust, s csodálta a néptribun típusú, nem aszketikus forradalmárt. A harmincas évek elejére általánossá, meghatározóvá vált Lukács politikai szemléletében Lenin hatása. Forradalmi reálpolitikát is tőle tanult, hiszen Lukácsnak be kellett járnia az utópikus illúzióktól a reálisan kiküzdhető perspektívákig vezető utat. Ez az út a harmincas évek elején le is zárult nála.

De azután joggal merül fel a kérdés: hogyan maradhatott néma a koncepciós perek idején? Lukács maga írja, hogy nem ismerte fel azonnal e perek természetét. Amikor pedig mégis ráébredt, akkor — miként számos haladó gondolkodású ember Nyugaton és Keleten — a következő álláspontról értékelte a helyzetet: „. . .minden gondolkodó embernek az akkori világtörténelmi helyzetből kellett kiindulnia: a kor képe pedig Hitler előretörését mutatta, megsemmisítő szocializmusellenes háborújának előkészületeit. Én a magam részéről mindvégig világosan láttam, hogy az e helyzetből adódó döntéseknek mindent, de mindent — legyen az számomra személyesen a legdrágább akár, legyen az saját életművem — feltétel nélkül alá kell rendelni."[21]

Mindez persze nem jelentett egyben teljes kapitulációt az ideológiai és politikai torzulások láttán, de azt igen, hogy bizonyos gyakorlati realitásokat el kellett fogadnia: elképzeléseiért és meggyőződéséért olykor kerülő úton kellett küzdenie, le kellett mondania nyílt kifejtésükről. Gyakorlati magatartását azonban nem kisszerű megalkuvásokkal, hanem a történelmi tendenciák világos felismerésével alapozta meg. Erről a következőket írta: „A Szovjetunió közvetlenül a fasizmussal megvívandó élethalálharca előtt állt. (. . .) Bármit tett is ebben a helyzetben a Sztálin vezette párt — melyben sokan voltak, akik ugyanúgy gondolkodtak, mint én —, feltétel nélkül szolidárisnak kellett lennünk vele ebben a harcban, és ezt a szolidaritást mindennek fölébe kellett helyeznünk."[22]

Ez az álláspont természetesen csak a történelmi határhelyzetekre, a végsőkig kiélezett, az emberiség sorsát eldöntő történelmi szituációkra vonatkozott.

Kétségtelen ebben a tragikum; érthető hát, hogy oly nagy megrázkódtatással és oly felszabadult reménykedéssel fogadatta a XX. kongresszust.

---

[21] Utam Marxhoz. Utóirat. In: *Utam Marxhoz.* II. Bp. Magvető, 1971. 303.

[22] Uo. 305.

Most visszatekintve úgy reméljük: soha többé nem fordulhat elő az a súlyos tragédia, hogy egy tiszta ügyért harcoló emberek ilyen végletes és végzetes helyzetbe kerüljenek. Nem ismétlődhet meg, hogy bizalmukkal így vissza lehessen élni, és ebben ők saját ügyüknek nemcsak vádlottjai, hanem vádlói is lehessenek.

Az antifasiszta, antiimperialista Lukács

A modern történelem döntő kérdése a harmincas és negyvenes években a fasizmus és antifasizmus élethalálharca volt. A náci fasizmus természetének lukácsi elemzése egyaránt átfogta a modern barbarizmus történeti genezisének, irracionalista, tömegbódító hatásának módszeres vizsgálatát, valamint tanulságainak következetes levonását. Ebben az időben írásainak fő célja az antifasiszta politikai szövetség ideológiai megalapozása volt. Eredményei azonban messze túlmutatnak e közvetlen és időszerű feladat megoldásán. Amikor a klasszikus német kultúra avatott értője és tisztelője föltette és megválaszolta a kérdést — vajon „hogyan vált Németország a reakciós ideológia központjává" —, akkor már a fasizmus remélt leverése utáni Európa demokratikus fejlődésének távlatait is kutatta.

Talán minden kortársánál élesebben fogalmazta meg, hogy a humanista eszmények módszeres lerombolása és az irracionalizmus térhódítása nélkül lehetetlen lett volna az a szisztematikus és embertelen „racionalitás", amely a fasiszta népirtás technológiájában érte el az egész addigi történelem mélypontját.

„Nincs ártatlan világnézet": Lukácsnak e méltán híres igazsága (melyet *Az ész trónfosztása* című művében mond ki) egyszerre fejez ki történelmi tényt és erkölcsi maximát a szellem emberei számára, akik felelősséget viselnek mások gondolkodásának alakulásáért is.

Ez Lukács egyik leggyakrabban bírált könyve. Kétségtelen, hogy a hidegháborús történelmi helyzet kiélezettsége miatt gyakran nem differenciál kellő árnyaltsággal, s a maga lehetőségei szerint. Valóban irracionalista gondolkodók mellett a fasizmus előfutárai közé sorolt polgári liberális tudósokat is, s meglehet, hogy egyes irracionalista filozófusok ellentmondásosságát és kvalitásait sem vette eléggé számba. Irracionalizmusbírálatának fő mondanivalója mégis maradandó.

Kemény bírálat érte a könyvet a dogmatikusok részéről is. Azt vetették Lukács szemére, hogy a filozófia alapkérdését — a materializmus és idealizmus ellentétét — fölcseréli a racionalizmus és irracionalizmus szembeállításával.

Nem feladatunk, és nem tudunk itt és most filozófiatörténeti vitákat eldönteni. De az semmiképpen sem vitatható, hogy Lukács ebben a művében a modern kapitalizmus közvetett — és minden korábbinál rafináltabb, hatásosabb — apológiáját elemzi és joggal bírálja. Ez a könyv fő rendeltetése.

Máig is érvényes az a gondolata, hogy ha nem ragadjuk meg konkrétan az imperializmus elembertelenítő voltának történelmi meghatározottságát és a létét igazoló szellemi erőket, ha ehelyett az emberi fejlődés- vagy hanyatlástörténet örök jellegzetességeit véljük felfedezni az antihumánus tendenciákban, akkor az embert védtelenné tesszük a jelent és a jövőt egyaránt elaljasító imperialista erőkkel szemben.

Vajon nincs-e aktualitása e kritikának jelenkorunk kifinomult vagy kevéssé kifinomult manipulációs gépezete láttán, amelynek legújabb térhódítását Lukács György akkor még nem is ismerhette?

Az emlékév tanulságai azt bizonyítják, hogy Lukács irracionalizmuskritikáját — sajnálatos időszerűsége miatt — nemcsak a szocialista országokban, hanem a haladó nyugati fórumokon is eleven szellemi orientáló erőnek tartják.

A kommunista mozgalomhoz való hűség Lukács számára — a XX. század történelmi erőinek mély ismeretéből fakadóan — egyúttal mindig a Szovjetunió melletti tudatos állásfoglalást is jelentette.

Visszatérően hangsúlyozta azt a tényt, amely meggyőződésének egyik sarkköve volt, hogy a Szovjetunió többször is megmentette az emberiséget. Először azáltal, hogy megtörte a világkapitalizmus összefüggő rendszerét, s képes volt megóvni az első szocialista államot az imperialista restaurációs támadásokkal szemben. Másodszor akkor, amikor mérhetetlen áldozatvállalással szállt szembe a náci-fasizmussal, s maga viselte a Hitler-ellenes háború fő terhét, döntő szerepe volt abban, hogy megmentették az egész európai kultúrát és civilizációt, hogy a világ megszabadult a fasiszta barbárságtól. Harmadszor pedig akkor, amikor saját erejéből létrehozta azt a reális ellenerőt, amely képes volt megtörni az amerikai nukleáris fegyver monopóliumát, s ezáltal megszüntetni az emberiségre Hirosima óta ránehezedő atomzsarolást.

Lukács joggal tartotta világtörténelmi jelentőségűnek az SZKP XX. kongresszusán meghirdetett tételt, amely kimondta, hogy a háború nem végzetszerűen elkerülhetetlen.

Meggyőződésem, hogy ha Lukács ma élne, ebbe az összefüggésbe állítaná a Szovjetunió legújabb békekezdeményezéseit is. Azt a történelmi jelentőségű cselekvéssorozatot, amelyet az első szocialista ország az emberi civilizáció fönnmaradásáért, a nukleáris és mindenfajta tömegpusztító fegyver törvényen kívül helyezéséért és megsemmisítéséért az elmúlt években indított el. Sőt még többre is vállalkozott: kísérletet tesz évezredek biztonságreflexének a megváltoztatására, amely a lehetséges ellenfél elpusztítására, fenyegetésére épült. Nukleáris korunkban ennek abszurditását, sőt továbbélésének életveszélyes voltát fölismerve, a Szovjetunió olyan biztonságfelfogás általánossá tételéért, garantált rendszeréért küzd, amely a nemzetközi osztályharc, s egyáltalán mindenfajta társadalmi konfliktus eldöntésének eszköztárából végérvényesen kiiktatná az ellenőrizhetetlen tömeg-, sőt világpusztító fegyvereket.

Ma, a legmodernebb termonukleáris fegyverek korszakában, a nemzetközi kommunista mozgalom a kizsákmányolás és a mindenfajta kiszolgáltatottság ellen, az emberben rejlő lehetőségek történelmi kibontakoztatásáért folytatott küzdelem szerves részének s feltételének tekinti az emberi lét védelmét, az emberiség civilizációjának, kultúrájának megmentését.

Lukács György már Wroclawban, a nemzetközi békemozgalom alapítói között is a szocializmus és a béke hívei világtörténelmi szövetségének perspektívájából tekintett az egységes történelmi folyamat alternatíváira. Az emberiség jövője és a kommunista mozgalom iránti elkötelezettség; a Szovjetunió rendíthetetlen támogatása és a valamennyi nemzet és régió fejlődéséért érzett mély felelősség; az osztályharc és a humanizmus elméleti tradícióinak együttes vállalása szerves egységbe forrt gondolkodásában és tetteiben. Aligha érthetünk tehát egyet azokkal, akik szerint Lukácsnak a világbéke ügyét érintő gondolatai a kapitalizmus és a szocializmus erői közti ellentmondás elkendőzését, a kétfajta ellentmondás felcserélését jelentik. A helyzet éppen ellenkezőleg áll: a marxista gondolkodó korunk korábban nem ismert, új realitásaira segített ráirányítani a figyelmet.

A felszabadult Magyarországon

Lukács György a fasizmus leverése és hazánk felszabadulása után ismét, immár véglegesen hazajött. E tényben is személyes választása és döntése fejeződött ki: magyar kommunistaként kívánt dolgozni.

Nagy politikai reményekkel, egy új típusú népi demokratikus átalakulásba vetett hittel vállalt felelős szerepet az ország felemelkedéséért folytatott szocialista szellemű küzdelemben.

Legfontosabb feladatának tekintette, hogy a magyar értelmiséget szembesítse azzal az elnyomorító folyamattal, amely a nemzeti katasztrófához vezetett, s hogy ezen az alapon segítsen szövetséget létrehozni egy demokratikus és humanista, sokszínű, szocialistává fejlesztendő kultúra megteremtésére és széles körű elterjesztésére. A kommunista párt egyik vezető ideológusaként szenvedélyes elvi vitákban, ám ugyanakkor türelemmel s főként érvekkel, a gondolat fegyvereivel harcolt a hazai szellemi élet megtisztulásáért, demokratikus és szocialista szellemű megújulásáért. Magyarországon akkoriban először megjelent művei sora, s azok fogadtatása meggyőzően bizonyította, hogy milyen nagy tudományos és erkölcsi ereje van a jól megértett és alkalmazott marxista elméletnek és módszernek az igényes értelmiség körében.

Voltak — mint már említettem is — tévedései konkrét művek bírálatában, szellemi csoportosulások helyének értékelésében, kijelölésében. Olykor túl éles és igazságtalan is volt ideológiai-kritikai minősítéseiben. De nem szabad elfelejteni, hogy akkor más természetűek voltak a körülmények, és így más volt a vita szerepe és következménye. Egészen más az olyan kritikai minősítés, amely egy sokszínű és demokratikus szellemi életben — a viszonválaszt is nemcsak engedve, hanem elvárva — hangzik el, mint azok a kinyilatkoztatások, amelyek később a Rajk-pör árnyékában a megkritizált alkotók megfélemlítését célozták. S a viszonválaszokban nem is volt hiány; elegendő a Bibóval és másokkal folytatott vitára utalni.

A méltatlan és az adminisztratív eljárások előjátékának szerepét fokozatosan magára öltő „kritika" azután

Lukácsot is eltalálta. S bár az a szemlélet, amelynek alapján Lukács a felszabadulás után az új magyar kultúrát kívánta megteremteni, ma már szűkösnek látszik, ehhez feltétlen hozzá kell tennünk, hogy 1949-ben éppen a pártosság hiányának és a liberalizmusnak a vádja érte. Frontálisan és igaztalanul megtámadták, „a marxista elemzés szabályainak figyelmen kívül hagyásával", „Lenin . . . helytelen, pártonkívüli jellemzésével",[23] idealizmussal és kozmopolitizmussal vádolták. A párt legszűkebb vezetése — ebben a kérdésben mindenekelőtt Rákosi és Révai — valójában önnön korábbi (a szocializmus felé vezető hosszabb, demokratikus átmeneti periódust feltételező) álláspontjától igyekezett elhatárolni magát, éspedig úgy, hogy azt egyedül Lukács „különutas" reformista koncepciójaként igyekeztek visszamenőleg is érvényteleníteni.

A 49-es év Lukács és a pártvezetés viszonyában az egész szellemi életre kiható súlyos válság kezdetét jelentette. A történteket Lukács-vitának szokás nevezni, holott valójában aligha lehetett szó vitáról. Hiszen a Lukács elleni támadás már kinyilatkoztatásként, sőt ítéletként hangzott el, amellyel senkinek sem volt ajánlatos vitába szállni. Tragikus, és nem is csupán Lukács, hanem a párt szempontjából is, hogy sokakkal együtt a század egyik jelentős marxistája kényszerült megalázó helyzetbe, s lett célpontja önkényeskedő vezetőknek.

---

[23] *Rudas László:* Irodalom és demokrácia. In: *A Lukács-vita.* (1949—1951) Bp. Múzsák, 1985. 27., 23.

Lukács önkritikát gyakorolt...

A politika ismert (illetve részleteiben még mindig nem eléggé ismert és megértett) torzulásai és azok következményei még sokáig rányomták bélyegüket Lukács György és a párt kapcsolatára.

Az 1953 utáni korszak bonyolult viszonyai közt Lukács mind aktívabban próbálta meg elősegíteni a pozitív kibontakozást, majd a XX. kongresszus tanulságainak hazai érvényesítését. 1956-ban — a válsághelyzet legsúlyosabb óráiban — miniszterséget vállalt Nagy Imre kormányában. Az volt a reménye, hogy az elkerülhetetlen változásokat sikerül szocialista keretek között tartani, s az volt az elhatározása, hogy e kormányban csak a konszolidációig tartja meg posztját. Nagyon hamar felismerte azonban, hogy az események tragikus fordulatot vesznek; nem volt véletlen, hogy alig pár napos minisztersége alatt is elszigetelődött a vezetésben: így akkor is, amikor a Varsói Szerződésből való kilépés ellen foglalt állást.

A konkrét történelmi körülmények ugyan magyarázhatják, bár visszamenőleg sem igazolhatják azt, hogy 1957 és 1960 között gyakran sértő, durván és igaztalanul elítélő kritikák jelentek meg egész életművéről, s nem csupán némely — joggal bírálható — tévedése miatt. Hosszú ideig, 1967-ig függőben volt párttagságának kérdése is.

Tény, hogy Lukács György már 1956 decemberében írásban leszögezte: „A november 4-i események gyökeresen új helyzetet teremtettek. A szocializmus objektív fennállása Magyarországon biztosítva van."[24] 1957 januárjában pedig az MSZMP KB illetékes vezetőjéhez írott levelében[25] a következőképpen fogalmazta meg álláspontját: „Magától értetődik, hogy elismerem a Kádár-kormányt törvényes kormánynak. Érvényben lévő alkotmányunk szerint az elnöki tanács nevezi ki a miniszterelnököt és a kormány tagjait. Ez megtörtént, és így a törvényesség minden magyar állampolgár részére kétségbevonhatatlan." Ugyanebben a levélben azt is megírta, hogy „39 éve vagyok a különböző kommunista pártok tagja, 12 évet töltöttem a Szovjet Unióban, 12-t a magyar népi demokráciában. E hosszú idő alatt mindig az vezérelt, hogy minden cselekedetem összhangban legyen a párt szervezeti szabályzatával, a szocialista állam alkotmányával és törvényeivel. Ez alapon akarok élni a jövőben is."

Megismételte továbbá azt a (november közepén tett) közlését, amely szerint „. . .vissza szándékozom térni tudományos munkámhoz, vagyis ahhoz az életformához, amely 26 év óta a sajátom volt. Október 23. előtt 26 éven át nem voltam aktív politikus, most sem akarok az lenni."

Lukács György szinte a jugoszláv követségre történt belépése másnapjától elfogadta a Kádár János vezette konszolidáció feltételeit. Ebben szerepet játszott régóta kialakult bizalma, élete végéig megőrzött tisztelete Kádár János iránt.

---

[24] Lukács György levele a Román Munkáspárt Politikai Bizottságának, 1956. december 16. (Lukács Archívum és Könyvtár)

[25] Lukács György levele Kállai Gyulának, 1957. január 25. (Lukács Archívum és Könyvtár)

Mindezek ellenére akkor még nem volt biztos abban, hogy az új vezetésnek sikerül megvalósítania a maga által meghirdetett kétfrontos harcot, amely lehetetlenné teszi mind a konzervatív jobboldali, antiszocialista restaurációt, mind a Rákosi-féle vezetés és politika visszatértét. S ezzel az aggodalmával nem állt egyedül. Az akkori, kiélezett helyzetben attól tartott, hogy a konszolidáció megelégszik a hatalom puszta megszilárdításával. Ez azzal is összefügg, hogy az 1956. októberi események mérlegelésekor — nem ismervén kellőképpen a valóságos viszonyokat — jóval kisebbnek ítélte meg az ellenforradalmi, mint a szektás-dogmatikus politikai restauráció veszélyét. Ugyanakkor Nagy Imre politikájával szemben — amelyet Lukács tragikus és felelőtlen programnélküliségnek tartott — élesen kritikai véleményt képviselt, de ezzel a bírálatával nem lépett a nyilvánosság elé.

A konszolidáció első és kétségtelenül a politikai hatalom megszilárdítását célzó szakaszának lezárulása, melyet a hatvanas évek elejének amnesztiái is jeleztek, majd a szocialista megújulás, a demokratizálódás első jelei, továbbá a mezőgazdaság szocialista átszervezése során elért politikai és gazdasági eredmények nagyban hozzájárultak Lukács kételyeinek oldódásához, ha nem is azonnali és fenntartás nélküli megszűnéséhez.

Kellően értékelte azt is, hogy az MSZMP Központi Bizottsága 1962-es határozatával elvileg és gyakorlatilag véglegesen leszámolt a szektás-dogmatikus vezetés hibáival és bűneivel; Rákosit és társait kizárta soraiból, és igazságot szolgáltatott a személyi kultusz időszakában elkövetett törvénytelenségek áldozatainak, s amennyire ez lehetséges volt, igyekezett jóvátenni minden még jóvá tehetőt.

Végső soron azonban Lukács számára az volt a döntő tényező, hogy felismerte és helyeselte az MSZMP fokozatosan kibontakozó szocialista reformpolitikáját. A hatvanas évek közepétől kezdve lehetősége nyílt arra, hogy ehhez aktív elméleti segítséget és — tekintélye révén — ideológiai és politikai támogatást nyújtson. Ez a rá jellemző módon megint csak nem merült ki deklarációkban, hanem elmélyült kritikai elemző munkával párosult. Ugyanakkor kész volt arra is, hogy — bár több kérdésben vitázott az alakuló koncepciókkal és bírálta a gyakorlat bizonyos fogyatékosságait — a párt legfelső vezető testületei számára több alkalommal is nagyszabású tanulmányokban fejtse ki szuverén és kritikus, de mindenképpen konstruktív álláspontját. Ez a cselekvő nyitottság és segítőkész aktivitás jellemezte élete utolsó éveit is, s ez adja meg az életének tapasztalatait összegző visszatekintés, a *Megélt gondolkodás* tömör megfogalmazásának erkölcsi és politikai fedezetét: „nem oppozíció, hanem reform".[26] Ha ma arról beszélhetünk, hogy a hatvanas években Lukács és a párt között „megbékélés" jött létre, ebben nemcsak Lukács jogos új reményei játszottak szerepet, hanem a párt belső megújulása is.

---

[26] In: *Curriculum vitae.* Bp. Magvető, 1982. 38.

Lukács sorsának alakulásában — ismétlem — kétségtelenül szerepet játszott az is, hogy a nagyság, a tehetség, a megszokottat kihívó szuverén gondolkodás rendszerint maga ellen fordítja a tehetségtelenséget, a szürke kisszerűséget. Annyi bizonyos: a célokra nem tekintő s az embert csak eszközzé lefokozó torz szemlélet és a belőle táplálkozó követelményrendszer nem becsüli a „nehéz embereket". Az életnek ezt az ellentmondását megszüntetni nem lehet. De fölismerni egy forradalmi párt számára létkérdés. Ezért a megfelelő ellenőrző mechanizmusokat létrehozni és működtetésükkel a negatív hatásokat idejében korlátozni — ma is feladatunk és kötelességünk.

Megállapíthatjuk tehát, hogy Lukács nem ítélte meg pontosan az 1956. októberi és az őszt követő politikai erőviszonyokat, sem a nemzetközi életben, sem a magyar társadalomban és a pártban.

Ennek ellenére nem volt helyes Lukács Györgyöt revizionistának, burzsoá ideológusnak minősíteni.

A legfontosabb tény azonban végül is az, hogy csaknem fél évszázados kommunista párttagsága helyreállt, és kései termékeny éveiben tevékeny ideológusként segítette a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységét. Aktívan részt vett a szellemi életben, a párt vitáiban. Elméleti munkásságát ekkor is párosította gyakorlati tevékenységünk állandó, kritikus vizsgálatával, beleértve a lappangó társadalmi konfliktusok tudatosítását is. Marxista óriásműveket alkotott.

A Lukáccsal folytatott elvtársi viták közül fontosnak tartom itt fölidézni a szocialista folyamat és a politikai cselekvés kontinuitásáról, illetve diszkontinuitásáról folytatott polémiát. Nem is csupán azért, mert egyik résztvevője voltam e vitáknak. Szólni kell erről azért, mert a problémát ma bonyolultabbnak, de nem kevésbé időszerűnek tartom.

Az eredeti vita tárgya az volt, hogy az MSZMP vezette megújulás során mire tegyük a politikai hangsúlyt: a szocializmus építésének a negyvenes évek második felétől tartó folytonosságára, vagy pedig az 1956 után kibontakozó politika radikális szakítására mindazzal, amit jobb híján személyi kultusznak nevezünk. Lukács a politikai gyakorlat gyökeres diszkontinuitásának kinyilvánítását a szocialista kibontakozás nélkülözhetetlen előfeltételének tartotta. Erről később így ír: „A múlttal, a múlt tévedéseivel, hibáival és bűneivel való kíméletlen leszámolás a nemzeti lét, a nemzeti megújhodás múlhatatlan előfeltétele. De ezt csak olyan emberek tudják véghezvinni, akik a társadalmi igazságokat saját életükre is merik vonatkoztatni..."[27] Nem önmagára gondolt, midőn ezeket a sorokat írta, de azok őrá is érvényesek.

A vitában én akkor a szocialista társadalmi fejlődés és az alkotó munka folytonosságát hangsúlyoztam elsősorban, amelyben ugyan a politika eltorzulása súlyos károkat okozott, de alapvető vívmányát nem tette kérdésessé.

---

[27] Leszámolás a múlttal. In: *Curriculum vitae.* Bp. Magvető, 1982. 141.

Nyilvánvaló, hogy Lukács sem vonta kétségbe: Magyarországon 1956 előtt is szocialista társadalmi rendszer volt, amint hogy én sem, hogy ebben a rendszerben a Rákosi-féle politika mélyreható és csak határozott szakítások révén kiküszöbölhető torzulásokat okozott. Azt kerestük: mit lehet folytatni és miben kell határozottan változtatni.

Természetesen sokfajta folytonosság van. Értékes és ártalmas tradíciók egyaránt élnek. Tapasztalnunk kellett és kell a történelmi folyamat és benne az ösztönös társadalmi mozgások hatalmas tehetetlenségi erejét, a múlt félelmetes súlyát. A história mélyáramlásaihoz a gyakran nagyon is radikálisnak vélt cselekvéseink sem képesek mindig lehatolni. Évszázados gyökérzetű múltbeli eseményláncolatok következményeit nem könnyű — s talán nem is mindig lehet, nem is feltétlenül kell — „végképp eltörölni". Marx plasztikus kifejezésével élve, a múlt lidércnyomásként nehezedik az élők agyára. Lenin is gyakran hivatkozott a megszokás óriási erejére, éspedig kettős értelemben is. Egyrészt mint a történelem tehetetlenségi erejére, másrészt pozitívan, mint az elemi normák szokássá vált betartásának állapotára, mely szükségtelenné teheti a jogi szabályozást is.

Azt gondolom, hogy mindezt figyelembe kell venni, ha a rohamosan változó világ kihívásai közepette átgondolt és radikális reformok útján meg akarjuk őrizni mindannak a kontinuitását, ami pártunk politikájában bevált, s a többi között azért válhatott be, mert gyökeresen szakított mindazzal, ami a szocializmustól idegen volt.

A szocializmus demokratikus megújhodásáért

Az emlékév során újólag kitűnt, mennyire időszerűek ma Lukács gondolatai a szocialista demokráciáról. A demokrácia kérdései fiatalon és idős korában egyaránt foglalkoztatták, s a mozgalom történetének jelentős fordulópontjain mindig új, a történelmi helyzethez igazodó megfogalmazásukra törekedett. Ez félreértéseket és tévedéseket is szült, bár olykor épp azért támadták, mert nagyon is megértették helyes gondolatait.

Lukács már a kommunista fordulatát közvetlenül megelőző írásaiban felteszi ezt a ma is ismerősen csengő kérdést: vajon a demokrácia a kommunista politikának csupán a taktikájához tartozik-e, vagy pedig olyan elengedhetetlen és lényegi alkotóeleme, amelyről nem mondhat le saját lényegének feladása nélkül? E kérdésfeltevés eleve magában hordja a választ, amelyet idős korában — Leninre hivatkozva — így fogalmaz: a szocialista demokrácia elengedhetetlen és alapvető politikai feltétele a szocializmus felépítésének, egészséges működésének, fejlődésének.

1918-ban a bolsevizmus és a szociáldemokrácia dilemmáját főképpen a szocializmusra való átmenet módjának és eszközeinek, illetve ezek hosszú távú kihatásainak kérdéseként vizsgálta. A gyakorlattól visszariadó, elvont humanistákkal szemben írta: „elfogadják a jakobinus eszményeket, megvalósításuk módját azonban elutasítják".[28] Álláspontja szerint a kiéleződött osztályharc körülményei között a forradalmi erőszakról való lemondás nem egyéb, mint a reakciós erők előtti behódolás — a „jó lelkiismeret" belső komfortjának óvásával. Lukács az efféle magatartásban rejlő képmutatást visszautasította.

A demokrácia kérdését egyre konkrétabban az osztályharc realitásaival, a haladás történelmi feladataival összefüggésben tárgyalta. A *Blum-tézisek*ben a társadalmi-történelmi feltételek módosulását elemezve tért vissza a munkás-paraszt demokratikus diktatúra lenini koncepciójához, amely jóval később az új, népi demokrácia eszméjének elméleti alapjává lett.

A felszabadulás körüli és utáni elméleti és publicisztikai tevékenysége sem az elvont humanizmus formális demokratizmusát képviselte, hanem a népfrontos szemléletű kommunistáét.

Bizonyára voltak illúziói is a közvetlenül és tömeges cselekvéssel megvalósítható népi demokrácia reális esélyeit illetően, de reményei nem minősíthetők alaptalanoknak, hiszen a felszabadulást követően létrejött népi szervek, mozgalmak reális tapasztalatain is alapultak. Helyesen ismerte fel, hogy a népi demokrácia új formáit csak a tömegek saját cselekvése teremtheti meg.

„A harc ma formailag a demokrácia különböző típusai között folyik — írta ekkoriban —, a körül a kérdés körül, hogy a demokrácia csupán állami-politikai-jogi formává legyen-e, avagy a nép tényleges életformájává váljék."[29] Alapelvnek tartotta, hogy az új demokrácia — a néphatalom intézményes biztosítása mellett — csak a néptömegek széles körű öntevékenységén, a magán- és közélet újszerű viszonyán, a kizsákmányolás megszüntetésén és az alapvető szükségleteket kielégítő anyagi egyenlőség biztosításán nyugodhat.

---

[28] Arisztokratikus és demokratikus világnézet. In: *Utam Marxhoz. II.* Bp. Magvető, 1971. 91.

Hangsúlyozta azt is, hogy a demokratizmust csak magában a demokráciáért folyó harcban lehet megtanulni, ezért az emberek közvetlen részvétele a demokratikus intézményekért folyó küzdelemben a demokrácia legjobb iskolája. Lukács a magyar múlt ismeretében tudta, ez nem lesz könnyű iskola. Történelmi önvizsgálatra szólított fel: az igazi demokratikus nemzeti hagyományok feltárására és értékeinek ápolására, illetve az ezeket háttérbe szorító tendenciák felszámolására. Kritikai tevékenysége mindig szövetségesek megnyerésére irányult, éspedig az eszmei-ideológiai harc, a meggyőzés eszközeivel.

Lukács a felszabadulást követően hosszabb és fokozatosabb átmeneti időszakkal számolt. A hidegháború viszonyai, a személyi kultusz politikai torzulásai azonban hamarosan levették a napirendről ezeket az elképzeléseket.

A politikai közszerepléstől visszahúzódni kényszerített gondolkodóban a XX. kongresszus tudatosítja végképp a korszakváltás szükségességét és lehetőségét a gyakorlati politikában csakúgy, mint a marxista gondol-

[29] Uo. 96.

kodásban. Mint később megfogalmazza, egy „kivételekben bővelkedő átmeneti folyamat" helyébe „a formáció normális törvényszerűségének"[30] kell lépnie. Meg volt győződve arról, hogy a szocializmus politikai rendszerének adekvát formája végső soron csakis a szocialista demokrácia lehet.

Ez a korszakváltás új feladatok egész sorát hozta magával. A szocializmus 1956-os, mélyreható hazai válságát követően az MSZMP vezette megújulás alapján kibontakozott a felelősségteljes „kísérletezés kora". Élete alkonyán Lukács úgy jellemzi az élő és fejlődő szocializmust, mint a radikális reformok sorozatát.

A demokrácia Lukácsnál a gazdasági és társadalmi reformok ügyével kapcsolódik össze, s egyúttal az életmód egészének átalakítását is magába foglalja. Úgy vélte, hogy ki kell dolgozni a szocialista társadalom sajátos demokráciájának megfelelő, újszerű politikai formákat, melyeknek messze felül kell múlniuk minden korábbi polgári demokráciát. Ez egyrészt szakítást jelent a korábbi bürokratikus-adminisztratív irányítási formákkal, másrészt pedig a manipulált polgári demokráciához fűződő hamis illúziókkal. *A demokratizálódás jelene és jövője* című, 1968-as nagy tanulmányában például egyebek közt így ír erről: „...a polgári demokrácia mint alternatíva egy válságos időket élő szocialista állam számára a görög perspektívát nyitja meg".[31] A „görög perspektíva" pedig nem volt más, mint az ezredesek Görögországának nyílt, népellenes, gyilkos diktatúrája.

---

[30] A demokratizálódás jelene és jövője. (Részlet) *Világosság,* 1984. 4. sz. 269.

[31] A demokratizálódás jelene és jövője. Kézirat. 29. (Lukács Archívum és könyvtár)

Lukács meg-megújuló eszmei harcot vívott az egyenlőségeszme megőrzéséért, amely felfogása szerint az egyetemes történelem egyik mélyen gyökerező vívmánya. A szocialista forradalomban az egyenlőségeszme megvalósításának programját látta a gazdasági és kulturális előfeltételek megteremtése és biztosítása útján. Ennek a világtörténelmi fejlődésvonalnak — és nem pusztán egyes aktuális feladatoknak — összefüggésében értelmezte a szocializmus egész programját, beleértve az emberek közötti — társadalmi eredetű — egyenlőtlenségek felszámolásának esélyét is.

Tényleges társadalmi megközelítésének feltétele és része — mondhatjuk Lukáccsal —, hogy segítsük az emberekben rejlő képességek kibontakozását, bontsuk le a korlátokat, csökkentsük az esélyegyenlőtlenségeket. Hogy végre az emberek egymásban ne pusztán szabadságuk korlátját, hanem egyre inkább annak feltételét lássák. Hogy a szabadság ne csak a magánelkülönülés joga legyen, mint a polgári társadalomban, hanem a közös ügyre szövetkezett emberek értelmes együttműködésének lehetősége.

Úgy vélte, hogy a szocialista demokrácia „nem idealisztikus felépítmény a polgári társadalom spontán materializmusa felett",[32] hanem át kell hatnia az emberek mindennapi életét.

---

[32] Lenin és az átmeneti korszak kérdései. In: *Lenin.* Bp. Magvető, 1977². 222—223.

Lukács — Lenintől tanulva — a dolgozók öntevékenységének fejlődésében látta a szocialista demokrácia jövőjének zálogát. Filozófiailag is alátámasztotta, hogy a szocialista forradalom győzelme csak lehetőséget teremt a „teljes szocializmus" (eredetileg Lenin fogalma) megvalósítására, amely már nem osztálytársadalom, már nem az állam „birodalma", hanem az öntevékeny dolgozók önkormányzatáé. Ennek elősegítése és megvalósítása a kommunista párt alapvető feladata. A hatvanas évek Lukácsa ezen a ponton is visszatért Lenin elméletének „tiszta forrásához".

Meggyőződése szerint csak a szocializmusnak van történelmi esélye emberhez méltó társadalom kialakítására. S a szocializmus vonzereje nagymértékben a társadalmi demokratizálás sikerétől függ, amelyet eredményei mérnek, és nem külsőségei. Az „emberi tényező" jelentőségének sokat emlegetett gondolata már elevenen élt, és talán a mostaninál átfogóbb értelmezést is kapott a filozófus, meglehet, kissé elvont megfogalmazásában, mely szerint egész további utunk, fejlődésünk döntően függ „a szocialista formáció szubjektív tényezőjének felébresztésétől és kiképzésétől".[33]

Lukács tisztában volt azzal, hogy az új, demokratikus létformák megteremtése, a demokratizálódás hosszadalmas folyamat: csak felülről és alulról egyszerre kiinduló kezdeményezések egybehangolódásának eredménye lehet.

---

[33] Demokratizálás ma és holnap. (Részlet.) *Világosság,* 1981. 8—9. sz. 558.

Ez azonban nem csüggesztette el. „Az emberiség történetében eddig még egyetlen változás sem történt egy csapásra, kitérők és akadályok nélkül — írja. — Hogy is lehetne ez most másként, amikor minden változások legradikálisabbjáról van szó?"[34] — írja a szocializmus kiépülésének egészéről, s ez szükségképpen vonatkozik a demokratizálódás folyamatára is. Lukács türelmes álláspontja nem a demokratizálás feladatának elodázását jelentette, hanem a történelem valódi természetének mély ismeretét tükrözte. Saját pozícióját élete végén így határozta meg: „. . . ma is a szabad, radikális reformok ideológusa vagyok, nem pedig az absztrakt és véleményem szerint gyakran reakciós »elvi« ellenzékiségé."[35]

Kritikája mindig szocialista kritika volt, s nagy súlyt helyezett arra, hogy gondolatait a szocialista mozgalmon belüli reformtörekvések áramában helyezze el. Életművének érvényességét azért nemcsak munkáinak helyes értelmezésével s a hozzájuk legalábbis méltó elméleti munkával lehet és kell bizonyítani, hanem elsősorban szocialista gyakorlatunk következetes fejlesztésével. Ezen áll vagy bukik — pontosabban: történelmileg halasztódik — a marxizmus általa remélt és sürgetett reneszánsza is.

---

[34] A szocializmus mint radikális, kritikai reformok kora. In: *Curriculum vitae.* Bp. Magvető, 1982. 378.

[35] Uo.

Lukács egyetemessége és magyarsága

Lukács György nem az első nagy formátumú alakja életünknek, akitől megpróbálták elvitatni magyarságát. Megtették ezt Petőfivel és Bartók Bélával is! Akik magyarságának mélyre nyúló gyökereit kétségbe vonják, megfeledkeznek többek között egész életére kiható Ady-élményéről, amely mérhetetlenül több volt, mint egy nagy költőhöz fűződő vonzalom.

Igaz, magyar is Ady módjára volt: lázadva hazája elmaradottsága ellen. Egyik híres tanulmányában Adyt Petőfi mellé állítja: mindketten felismerték, hogy a magyar tragédia nem valamiféle örök balsors, hanem a feudalizmus anakronisztikussá vált maradványainak fennállása és makacs védelme.

Lukács Györgynek nemcsak szülőföldje, hanem választott és vállalt hazája is volt Magyarország.

A magyarságáról folyó viták kimenetele nem a magyar irodalom egyik vagy másik alkotásának megítélésétől függ. Ez ebben az összefüggésben már másodrendű kérdés. Mégis, szinte kezdettől fogva mind a mai napig el-elmarasztalják Lukácsot, hogy világirodalmi mércéket alkalmazott a magyar irodalomra, s több esetben is igaztalanul elutasító véleményt alkotott jelentős művekről, míg másokat mértéken felül túlbecsült.

Ez utóbbi kritika — mint már szóltunk róla — több konkrét esetben helytálló lehet. Azt viszont határozottan vitatom, hogy a követelménnyel lett volna baj. Valójában azok tesznek rossz szolgálatot a nemzeti önismeretnek, azok nem hisznek a magyar értékekben, akik elutasítják a világirodalmi mércét. Hiszen ha ez a mérce nem lenne alkalmazható a magyar kultúrára, akkor az csak provinciális és gyámolításra szoruló lehetne. Csakhogy kultúránknak nincs szüksége ilyen „szellemi védővámra"! Bartók, József Attila és Lukács és oly sok más példa bizonyítja, hogy ami általában jelentős, nagy teljesítményként született hazánkban, az nem holmi egzotikus kelet-európai műként került a világkultúra áramába.

Az egyetemes mérce éppenséggel a kultúra legmagasabb csúcsainak megközelítésére kötelezi az alkotókat.

Lukács György mindig világtörténelemben s az emberi egyetemesség dimenzióiban gondolkodott. S ezen belül kereste hazája optimális lehetőségeit. Tudta, hogy egyetlen nemzet sem valósíthatja meg sajátos lehetőségeit, ha magába zárkózik és elszigetelődik. Legjobb nemzeti hagyományaink folytatója volt ebben is. A lényeg ezért is azon fordul meg, hogyan ítélte meg a magyar történelmi fejlődés alternatíváit és perspektíváit, s legfőképpen azon, hogy mit tett ezek ismeretében.

Lukács úgy volt magyar, ahogyan ennek az országnak a legjobbjai vallották magukat magyarnak minden időkben. Hazájának perelte az egyetemes értékeket. Egyszerre képviselte a kapcsolódást a legjobb magyar hagyományokhoz és az európai szellem nagy vívmányaihoz.

Mélyen igaza volt, amikor azt írta: „Filozófiát . . . a legnagyobb világtörténeti nép fia sem gondolhat végig pusztán saját nemzeti tapasztalata alapján."[36]

---

[36] Előszó. In: *Magyar irodalom — magyar kultúra.* Bp. Gondolat, 1970. 20.

Lukács György az európaiság és az emberiség dimenzióiban gondolkodó szellem volt, aki egyetemes nézőpontból foglalkozott a magyar problematikával is. Ennek sokat köszönhetünk mind a magyar viszonyok feltárása és elemzése tekintetében, mind szellemi életének tekintélyét nézve. A legnagyobb gondolkodók mind ilyenek: ki érvelne legfőbb értékként Marx németségével, Descartes franciaságával vagy azzal, hogy Spinoza hollandus volt? S mégis mindegyik nemzet joggal büszke egyetemes gondolkodóira.

Lukács így értelmezte a hazájához tartozást: csak úgy lehet lakhatóvá tenni ezt az országot, ha „díszpolgárává" avatjuk az egyetemes fejlődés minden nagy alakját: Arisztotelésztől Hegelen át Marxig és Leninig, Szophoklésztől Shakespeare-en át Goethéig, Homérosztól Beethovenen át Thomas Mannig.

Amikor lezártuk az emlékév rendezvényeit, természetesen nem zártuk le a Lukács körüli vitákat. Tudjuk, hogy még a Lukács életművének ápolására rendelt bizottság tagjai sem értenek egyet mindenben. Nézetkülönbségek vannak Lukács megítélésének számos kérdésében. De egyetértés van köztünk a gondolkodó elme és e nagy történelmi cselekvésre vállalkozó kommunista teoretikus tiszteletében. Lukács magától értetődően mondta: „ideológus vagyok, elvárom, hogy vitatkozzanak velem". Emigrációjának egyik kritikus pillanatában, mikor már elszabadult a második világháború pokla, s Hitler — Nyugat-Európa lerohanása után — a Szovjetunióra készült zúdítani hadait, ezzel a mondattal zárta „a háború irodalmáról" szóló írását: „S csak a becsületes keresők találnak, s csak a helyes irányba menekülők jutnak el valóságos hazájukba."[37] Ez a gondolat minden bizonnyal mélyen áthatotta tudatát. A hatvanas évek derekán, egy elhunyt vitapartneréről és elvtársáról szólván, ugyanezzel a mondattal zárta megemlékezését. Ebben az emlékező cikkében hajdan volt éles vitákat is felidéz. S az új helyzetben — mintegy önmagát is korrigálva — kimondja: a történelmi távlat olykor megmutatja, hogy az egykori, késhegyig menő viták résztvevői végső soron a világtörténelmi barikádnak ugyanazon oldalán harcoltak, s ha vitatkoztak is, ezt a közös ügy szolgálatában tették. Lukács itt történetesen Bertold Brechtre és egykori csoportjára gondolt.

Teljesen véletlenül ötlött-e fel tudatában a „becsületes keresők" és a „helyes irányba menekülők" végső közösségének gondolata? Aligha. A szellemi hazára találás öröme s a szocializmus távlata és otthonossága idézte fel a régi küzdőben az elvtársa iránti tisztelet érzését, a főhajtás kötelességét.

Tudjuk, hogy akadtak, akik lekezelő fölénnyel „világtörténelmi balek"-nak nevezték Lukács Györgyöt. Ki ne venné észre, hogy még ez a méltatlan gúny is — torzultan — jelzi hatalmas tudományos és erkölcsi formátumát? Műveinek, gondolatainak érvényességét, állhatatos kommunista tevékenységének értelmét a kiábrándultak cinizmusa nem érintheti. Azt végső soron a ma és holnap gondolkodó, cselekvő emberek tettei igazolják, mert örökségének sorsa nagymértékben attól függ, miként halad a valóságban a XX. század emberének reménytel-jes kísérlete, a szocializmus.

---

[37] Aktualitás és menekülés előle. (A háború irodalmáról.) In: *Esztétikai írások 1930—1945*. Bp. Kossuth, 1982. 473.

Amikor az emlékév elméleti és politikai tapasztalatait mérlegeljük, ügyeljünk arra, hogy ne merüljön feledésbe a személyiség eleven példája sem. Lukács ma is kortársunk és egyik példaképünk korunk történelmi igazságának felkutatásában és megfogalmazásában. Kortársunk azoknak az egyetemes értékeknek a megőrzésében és továbbadásában, amelyekből a marxi gondolat is eredt, s amelyeknek gazdagítása napjaink szocialista valóságának történelmi küldetése.

Valóság, 29. 1986. 9. sz. 1—22.

Függelék

Készült az MTA Filozófiai Intézet
Lukács Archívum és Könyvtárában

A Lukács-emlékév eseményei

1983. augusztus—szeptember: Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség nyilvánosságra hozza állásfoglalását a *Társadalmi Szemlé*ben „Irányelvek Lukács György születésének 100. évfordulójára” címmel

1984. június 9.: Megalakul a Lukács György Emlékbizottság. Elnöke Aczél György, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, alelnökök: Köpeczi Béla akadémikus, művelődési miniszter és Szentágothai János akadémikus, az MTA elnöke, titkára Sziklai László, az MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum és Könyvtárának igazgatója

1985. február 1.: A Politikatudományi Társaság „Lukács György a politikus és a politikai gondolkodó” című emlékülése

1985. február 13—15.: Emlékkonferencia Urbinóban

1985. február 14—15.: Emlékülés Debrecenben

1985. március 1.: Az MTA Lukács György ösztöndíjat alapít

1985. március 5—6.: „Lukács György és a jelenkori polgári filozófia különböző irányzatai” címmel kollokvium Berlinben

1985. március 19—21.: „Lukács György irodalomelmélete" címmel konferencia Pécsett

1985. március 26—29.: „Eldologiasodás és utópia — Ernst Bloch és Lukács György egy évszázad múltán", emlékkonferencia Párizsban

1985. április 1.: másfél napos posztgraduális tanfolyam Dubrovnikban Lukács munkásságáról

1985. április 12.: Koszorúzás a Mező Imre úti temető munkásmozgalmi panteonjában és Lukács György egykori lakhelyén, a Belgrád rakpart 2. sz. háznál

1985. április 12.: Emlékkonferencia Hanoiban

1985. április 12—13.: Centenáris szimpozion Bloomingtonban

1985. április 15.: Lukács emlékkiállítás nyílik a Petőfi Irodalmi Múzeumban, mely augusztus 18-ig tart nyitva

1985. április 16.: A Szent István parkban felavatják Lukács György szobrát, Varga Imre alkotását

1985. április 17—19.: Budapesten nemzetközi konferencia „Lukács György helye és szerepe a marxista elmélet XX. századi fejlődésében" címmel

1985. április 22.: Emlékest a berlini Művészeti Akadémián

1985. április 22—26.: „Tisztelet Lukács Györgynek" címmel emlékhét nyílik Madridban

1985. április 25—26.: Tudományos tanácskozás Szegeden

1985. május 15.: Emlékülés Moszkvában a Szovjet Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetében

1985. május 21.: Megemlékezés a budapesti NDK-Centrumban

1985. június 12.: Kollokvium Lipcsében

1985. szeptember 24.: „Lukács György életútja és munkássága", emlékülés Prágában

1985. október 1—3.: „A fiatal Lukács és Ausztria", konferencia a budapesti Osztrák Kultúra házában

1985. október 17—20.: „Lukács és az európai kultúra" címmel tanácskozás Rómában

1985. október 29—31.: Emlékkonferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen „Lukács György és a mai kultúra" címmel

1985. november 14.: Ljubljanában Lukácsnak és Blochnak szentelt szaktanácskozás

1985. november 14—16.: „Az elégedetlenek archeológiája" címmel szimpozion Bécsben Bloch és Lukács centenáriuma alkalmából

1985. november 18—19.: „Lukács és kora", tanácskozás Mexikóban

1985. november 20—22.: Hamburgi emlékkonferencia

1985. november 28—30.: „Egy új politikai filozófia felé — Lukács György és Ernst Bloch születésének századik évfordulóján" címmel tanácskozás Milánóban

1986. január 8.: Emlékülés Tel-Avivban

1986. február: Knopp András egyhetes finnországi előadássorozata

1986. március 20.: Felavatják az Egyetemi Könyvtár aulájában Janzer Frigyes Lukács-szobrát

Bibliográfia

Bibliográfiánk az olvasó további, részletkérdésekre is kitekintő tudományos és politikai tájékozódását kívánja szolgálni. Azokat a publikációkat öleli fel, amelyek a Lukács-centenárium alkalmából 1985—1986-ban jelentek meg a tudományos és kulturális élet hazai és nemzetközi kiadványaiban. Ettől — kivételesen — csak akkor tértünk el, ha valamely korábban megjelent kiadvány (tanulmány, cikk) közvetlen összefüggésben áll az évfordulóval.

A bibliográfia első része Lukács György műveit tartalmazza: az önálló köteteket — szerzői vagy szerkesztői válogatás esetén az egyes írások felsorolásával — kiadásuk időrendjében, a kisebb szövegeket, a levelezést és az interjúkat keletkezésük sorrendjébe.

A második rész a Lukács Györgyről szóló irodalmat közli az alábbi sorrendben: összefoglaló jellegű munkák, többszerzős tanulmánykötetek, hazai és külföldi folyóiratok emlékszámai és Lukács munkásságával foglalkozó cikkek, tanulmányok.

Az anyaggyűjtést 1986. október 15-én zártuk.

I. Lukács György művei

1. Önálló kötetek

L'anima i les formes (1910). [Ed. J. F. Yvars; Trad. Arthur Quintana; Pról. Ágnes Heller.] Barcelona, Edicion 62, 1984. 234 p. (Classics del pensament modern 16.)

Lukács György 1885—1971. [Összeáll. Sziklai László.] Bp. Kossuth, 1984. 181 p.

Napló (1910—11) [Részlet] — Curriculum vitae (1918) — Történelem és osztálytudat. Előszó (1922) — Utam Marxhoz (1933) — Önéletrajz (1941) — Önéletrajz 1940-től (1945) — Georg Lukács an Mihail Lifschitz (1946) — A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája (1952) — A Thália alapításának 50. évfordulójára (1955) — A haladás és reakció harca a mai kultúrában (1956) — Gedenkrede gehalten bei Trauerfeier für Bertolt Brecht am August 1956 — A demokratizálódás jelene és jövője (1968) [Részlet] — A szocializmus mint radikális, kritikai reformok kora (1969) — Esszék a realizmusról (1970)

Die Zerstörung der Vernunft: Der Weg des Irrationalismus von Schelling zu Hitler (1954). 3. Aufl. Berlin—Weimar, Aufbau-Verlag, 1984. 692 p.

Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins. [Hg. Frank Benseler.] I—II. Darmstadt—Neuwied, Hermann Luchterhand Verlag

I. Halbband: 1984. 692 p. (Georg Lukács Werke Bd. 13.)
II. Halbband: 1986. 767 p. (Georg Lukács Werke Bd. 14.)

Deutsche Literatur im Zeitalter des Imperialismus: Eine Übersicht ihrer Hauptströmungen (1945). Berlin, Aufbau-Verlag, 1985. 69 p. [Reprint.]

Diari 1910—1911. [Trad. Péter János Brachfeld i Eugeni Riaza; Ed. J. F. Yvars; Pról. J. M. Castellet.] Barcelona, Edicion 62, 1985. 85 p. (L'Escorpi, 58.)

Diario 1910—1911 y otros inéditos de juventud. [Trad. Péter János Brachfeld; Ed. J. F. Yvars; Pról. J. F. Yvars i Jacobo Muñoz.] Barcelona, Ediciones Península, 1985. 173 p. (Nexox 9.)

Dostojewski: Notizen und Entwürfe (1914—1915). [Mit einem Vorwort herausgegeben J. C. Nyíri.] Bp., Akadémiai, 1985. 194 p. (Aus dem Nachlass von Georg Lukács)

Gyorgy Lukacs. His Life and Work. [Ed. Gyula Csak; Intr. Attila Agh.] Delhi, Sri Satguru Publication, 1985. 159 p.

The Philosophy of Art (1912—1914) — Labour as a Model of Social Practice (1965—1966) — Art and Society (1967) — Introduction to a Monograph on Aesthetics (1962)

A humanizmus és a barbárság harca (1943). [Szerk. Balla Gyula; Ford. Csibra István; Az utószót írta Tamara Motiljova.] Bp. Állami Gorkij Könyvtár—Lukács Archívum és Könyvtár, 1985. 231 p. — [Magyar és orosz nyelven.]

Intimna Drama. (Peerepiska, dnevnici, eseji.) [Pred., izbor., prevod. Sava Babic.] Subotica, Minerva, 1985. 329 p.

A kritikai realizmus jelentősége ma (1955—1956). [Ford. Eörsi István és Révai Gábor.] Bp. Szépirodalmi, 1985. 201 p.

Előszó (1957) — Bevezetés — Az avantgardizmus világnézeti alapjai — Franz Kafka vagy Thomas Mann? — A kritikai realizmus a szocialista társadalomban

(A kötet és a fordítás a „Wider den missverstandenen Realismus" /Hamburg, Claassen, 1958/ c. kiadvány alapján készült.)

A különösség mint esztétikai kategória (1953—1957). [Ford. Erdélyi Ágnes; Az előszót írta Zoltai Dénes; A jegyz. könyvészeti anyagát szerk. Beöthy Ottó.] Bp. Magvető, 1985. 388 p. (Lukács György összes művei)

Lukács. [Összeáll. és a bevez. tanulmányt írta]: Bogusław Jasiński. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1985. 309 p.

Bolszewizm jako problem moralny (1918) — Taktyka a etyka (1919) — W sprawie konserwatywnego i postepowego idealizmu (głos w dyskusji) (1918) — W sprawie inteligenckich organizacji (1920) — Zjawisko urzeczowienia (1922) — Antynomie myśli mieszczańskiej (1922) — Stanowisko proletariatu (1922) — Opowiadanie czy opis? (1936) — Ideologiczne podstawy awangardyzmu (1956) — Realizm krytyczny w społeczeństwie socjalistycznym (1956) — Przesłanki własnego świata dzieł sztuki (1963) — Przyczynek do ontologii momentu idealnego — Autobiografia (1971)

Marx és Lenin. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk. és az utószót írta Sziklai László.] Bp. Kossuth, 1985. 193 p.

Utam Marxhoz (1933) — Utam Marxhoz. Utóirat, 1957 — Mi az ortodox marxizmus? (1919—1923) — Adalékok az ifjú Marx filozófiai fejlődéséhez, 1840—1844 (1954) — Az emberi gondolkodás és cselekvés ontológiai alapzatai (1968) — Lenin. Tanulmány gondolatainak összefüggéséről (1924) — Utószó [a Lenin c. kötethez] (1967) — Néptribun vagy bürokrata (1939) — Lenin ismeretelmélete és a modern filozófia problémái (1947) — Lenin és az átmeneti korszak kérdései (1968)

Függelékben: Irányelvek Lukács György születésének 100. évfordulójára (Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség állásfoglalása)

Nagy orosz realisták. Szocialista realizmus. [Szerk. Németh M. László.] 4. kiad. Bp. Zrínyi, 1985. 285 p.

Előszó a harmadik kiadáshoz (1951) — A felszabadító /Makszim Gorkij/ (1936) — A forradalom előtti Oroszország „Emberi komédiája" (1936) — A. Fagyejev: „Tizenkilencen" (1951) — Ny. Virta: „Magány" (1949) — M. Solohov: „Csendes Don" (1949) — A. Makarenko: „Az új ember kovácsa" (1951) — A. Platonov: „A halhatatlanok" (1937) — M. Solohov: „Új barázdát szánt az eke" (1951) — A. Bek: „A volokalamszki országút" (1949) — E. Kazakevics: „Tavasz az Oderán" (1950)

Sorsforduló. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk. Sziklai László.] Bp. Helikon, 1985. 147 p.

„Szakadék" Nagyszálló (1933) — Az igazi Németország (1943) — Arisztokratikus és demokratikus világnézet (1946) — Haladás és reakció harca a mai kultúrában (1956) — A kulturális együttélés problémái (1964) — Hogyan lehet számot vetni a német múlttal? (1966)

Szvojeobrazije esztyetyicseszkovo. I—IV. [Red. i poszl. K. M. Dolgov.] Moszkva, Progressz

Tom I. 1985. 333 p.
Tom II. 1986. 301 p.
Tom III. 1986. 467 p.

A társadalmi lét ontológiájáról. [Ford. Eörsi István és Révai Gábor; Az előszót írta Eörsi István, a bibliográfiát egyeztette és kiegészítette Beöthy Ottó.] I—III. Bp. Akadémiai—Magvető, 1985.

I. köt. Történeti fejezetek. 452 p.
II. köt. Szisztematikus fejezetek. 859 p.
III. köt. Prolegomena. 388 p.

Textes. Intr., prés., chronologie et bibl. Claude Prévost. Paris, Messidor, Ed. Sociales, 1985. 399 p.

Részletek Lukács György különböző tárgyú írásaiból

Über die Besonderheit als Kategorie der Ästhetik (1953—1957). [Textrev. Jürgen Jahn; Mit e. Essay von Michael Franz.] 1. Aufl. Berlin—Weimar, Aufbau-Verlag, 1985. 346 p.

Über die Vernunft in der Kultur. (Ausgewählte Schriften 1909—1969.) [Mit einem Vorwort und Anmerkungen herausgegeben von Sebastian Kleinschmidt.] Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1985. [1986.] 521 p. (Reclams-Universal-Bibliothek Band 1120)

Bürgerlichkeit und l'art pour l'art: Theodor Storm (1909) — Phänomenologische Skizze des schöpferischen und rezeptiven Verhaltens (Auszug) (1912—1914) — Die Formen der grossen Epik in ihrer Beziehung zur Geschlossenheit oder Problematik der Gesamtkultur (1914—1915) — Die Subjekt-Objekt-Beziehung in der Ästhetik (1916—1917) — Alte und neue Kultur (1919) — Die Verdinglichung und das Bewusstsein des Proletariats (1922) — Zur Frage der Satire (1931—1932) — Über Preussentum (1943) — Lob des neunzehnten Jahrhunderts (1967) — Nicolai Hartmanns Vorstoss zu einer echten Ontologie (1968—1969)

Beiträge zur Kritik der bürgerlichen Ideologie. [Hrsg. von Jörg Schreiter und László Sziklai.] Berlin, Akademie-Verlag, 1986. 417 p.

Die Krise der bürgerlichen Philosophie (1946) — Die Erkenntnistheorie Lenins und die Probleme der modernen Philosophie (1947) — Der deutsche Faschismus und Nietzsche (1943) — Nietzsche als Begründer des Irrationalismus der imperialistischen Periode (1954) — Marx und das Problem des ideologischen Verfalls (1938) — Die Lebensphilosophie im imperialistischen Deutschland (1954)

Der junge Hegel und die Probleme der kapitalistischen Gesellschaft (1938). 2. Aufl. Berlin—Weimar, Aufbau-Verlag, 1986. 654 p.

2. Kisebb szövegközlések

Művészetszociológia (1909). [Közreadja Wessely Anna.] In: Lukács György irodalomelmélete. Pécs, 1985. 215—227.

Cikkek a Die Rote Fahnéból (1922—1923). Magyar Filozófiai Szemle, 29. 1985. 1—2. 230—253.

A fiatal Hegel fejlődéstörténete (1922) — Freud tömegpszichológiája (1922) — A polgári materializmus két korszaka (1922) — Ludwig Feuerbach halálának 50. évfordulójára (1922) — Az ateizmus kérdéséhez (1922) — Marx és Lassalle levelezésük tükrében (1922) — Marxizmus és irodalomtörténet (1922) — A költészet keletkezése és értéke (1922) — Dosztojevszkij novellái (1923) — Vitairat a burzsoázia háborújáról (1923)

Book Reviews from 1922—23. The New Hungarian Quarterly, 26. 1985. 100. 98—105.

Bernard Shaw's Ende (1922) — Stavrogin's Confession (1922) — Dostoevsky: Short Stories (1923)

Die Erbschaft dieser Zeit (1935) → *Ernst Bloch und Georg Lukács: Dokumente*

Wozu brauchen wir das klassische Erbe? (1938) → *Ernst Bloch und Georg Lukács: Dokumente*

Bloch és Lukács vitája — 1943. [Közreadja és bevezeti Mesterházi Miklós és Urbán Károly.] Világosság, 26. 1985. 1. 13—20.

Ernst Bloch: A náci saját levében fő — Lukács György: Jobboldali vagy baloldali kritika. Válasz Ernst Blochnak

Kritik von rechts oder links? (1943) → *Ernst Bloch und Georg Lukács: Dokumente*

Der Rassenwahn als Feind des menschlichen Fortschritts (1943). Deutsche Zeitschrift für Philosophie (Berlin), 33. 1985. 4. 314—322.

Über aristokratische und demokratische Weltanschauung (1946). Sinn und Form (Berlin), 37. 1985. 2. 361—383.

Bírálat és önbírálat (1949) → *A Lukács-vita*

A Hegel-kutatás új problémái (1949) → *TEK-MIROR*

Következtetések az irodalmi vitából (1950) → *A Lukács-vita*

Felszólalás a Magyar Írók I. Kongresszusán (1951) → *A Lukács-vita*

Deutsche Literatur in zwei Jahrhunderten (1963). [Vorbemerkung von S. Kleinschmidt.] Zeitschrift für Germanistik (Leipzig), 6. 1985. 3. 289—299.

The Present and Future of Democratisation (1968—1969). The New Hungarian Quarterly, 26. 1985. 97. 100—114.

Almási Miklós bevezetőjével és Sziklai László utószavával

Myslenie przez całe zycie (autobiografia) (1971). Człowiek i swiatopoglad (Warszawa), 1985. 2. 5—38.

3. Levelezés

Selected Correspondance 1902—1920. [Selec., ed., transl. by Judith Marcus and Zoltán Tar; With an Intr. by Zoltán Tar.] New York, Columbia University Press, 1986. 318 p.

Bauer Hilda: Emlékeim — Levelek Lukácshoz (1909—1915). [Szerk., jegyz. és az utószót írta Lenkei Júlia; Az előszót írta Keresztury Dezső.] Bp. MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum, 1985. 250 p. (Archívumi füzetek IV.)

Babits Mihály levele Lukács Györgyhöz (1910) → *Lukács György 1885—1971*

Ernst Bloch und Georg Lukács: Dokumente. Zum 100. Geburtstag. [Szerk., jegyz. Mesterházi Miklós és Mezei György; Vorwort von Miklós Mesterházi.] Bp. MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum, 1984. 396 p. (Archívumi füzetek V.)

Briefe von E. Bloch an Georg Lukács 1910—1917 — Briefwechsel 1948—1971 — Briefe von E. Ritoók an Georg Lukács 1911—1917 — Briefe von E. Lederer-Seidel an Georg Lukács 1912—1917 — Briefe von M. Susman (von Bendemann) an Georg Lukács 1911—1917 — Brief der Bloch-Studenten an Georg Lukács (1952) — Georg Lukács, Die Erbschaft dieser Zeit (1935) — Georg Lukács, Wozu brauchen wir das klassische Erbe (1938) — Ernst Bloch, Der Nazi kocht im eigenen Saft (1943) — Georg Lukács, Kritik von rechts oder von links? (1943) — Ernst Bloch kommentiert „Gelebtes Denken" — Anmerkungen

Egy barátság dokumentumai. Ernst Bloch levelei Lukács Györgyhöz (1911—1916). [Közreadja és bevezeti Mesterházi Miklós; Ford. Kardos Péter.] Kritika, 23. 1985. 8. 28—33.

Levélváltás Thomas Mann és Lukács György között (1927). [Közreadja és bevezeti Imre Magda és Szabó Ágnes.] Kritika, 24. 1986. 1. 9.

[Balázs Béla és Lukács György levélváltása 1928-ból.] Ábel Péter: Hol ég a Tisza? Népszabadság, 1985. augusztus 3.

Ignotus Pál és Lukács György levélváltása 1945/46-ból. [Közreadja és bevezeti Ambrus János.] Kritika, 23. 1985. 4. 9—14.

Déry Tibor levele Lukács Györgynek (1946). [Közreadja és bevezeti Zoltai Dénes.] *Mozgó Világ,* 11. 1985. 4. 7—9.

Georg Lukács an Mihail Lifschitz (1946) → *Lukács György 1885—1971*

Válogatás a Lukács-vitával kapcsolatos levelekből (1949—1951) → *A Lukács-vita*

Lukács és [Emilio] Sereni levélváltása (1954). [Közreadja és bevezeti Szabó Tibor.] Kritika, 24. 1986. 8. 38.

[*Lukács György és Cesare Cases levélváltásából,* 1958—1965.] Cases, Cesare: Caro Lukács ti scrivo... L'Espresso (Roma), 21. Ottobre 1984. 96—109.

[Lukács György és Cesare Cases levélváltásából, 1958—1965.] Un carteggio. In: Cesare Cases: Su Lukács. Torino, Einaudi, 1985. 150—195.

A Lukács—Ansermet levélváltás dokumentumai (1962—1963). [Közreadja és bevezeti Zoltai Dénes; Ford. Redl Károly.] Mozgó Világ, 11. 1985. 3. 9—19.

4. Interjúk, nyilatkozatok

Egy Lukács interjú 1949-ből. Francesco Jovine: Interjú Lukács Györggyel. [Bevezeti Szabó Tibor.] Kritika, 24. 1986. 8. 37.

Rubinstein, Anette T.: Three red letters Days: Interviews with Gyorgy Lukács (1965—1968). Science and Society [Cambridge (Mass.)], 48. 1984. 3. 344—349.

Társadalom és egyén (Leo Kofler interjúja, 1967). Világosság, 26. 1985. 5. 280—290.

A Gespräche mit Georg Lukács c. interjúkötet (Hamburg, Rowohlt Verlag, 1967.) második része.

Beszélgetés Lukács Györggyel. (Az interjút készítette Rényi Péter és Pándi Pál, 1967). Népszabadság, 1985. április 13.

Kiemelkedni a némaságból. (Interjú a 7 Nap c. lapnak, 1970.) Újvidék, Fórum Könyvkiadó, 1985. 47 p.

Kovács András: TV-interjú Lukács Györggyel (1969) → *Létünk*

Az egész ember közéleti ember is. (Beszélgetés Lukács György világhírű marxista filozófussal. Interjú a 7 Nap c. lapnak, 1970. [Részlet.] Magyar Szó (Novi Sad), 1985. április 13.

II. Irodalom

1. Monográfiák, összefoglaló munkák

Cases, Cesare: Su Lukács. Vicende di un'interpretazione. Torino, Giulio Einaudi ed., 1985. 195 p. (Nuovo Politecnico 144.)

Eörsi, István: Die Stimme seines Herrn: Absurdes Dokumentarspiel in zwei Akten. [West] Berlin, Literarischer Colloquium, 1984. 89 p.

Eörsi, István: Az utolsó szó jogán. Bp. AB, 1985. 93 p.

Gluck, Mary: Georg Lukács and his Generation 1900—1918. Cambridge—Massachusetts—London, Harvard University Press, 1985. 265 p.

Hermann István: Lukács György élete. Bp. Corvina, 1985. 235 p.

Hermann, István: Georg Lukács: Sein Leben und Wirken. Bp. Corvina, 1986. 236 p.

Jasiński, Bogusław: Lukács. Warsawa, Wiedza Powszechna, 1985. 1—150. p.

Klatt, Gudrun: Vom Umgang mit der Moderne: Ästhetische Konzepte der dreissiger Jahre (Lifschitz, Lukács, Luna-

tscharski, Bloch, Benjamin). Berlin, Akademie-Verlag, 1985. 273 p.

Krausz Tamás—Mesterházi Miklós: Mű és történelem: Viták Lukács György műveiről a húszas években. Bp. Gondolat, 1985. 235 p.

Poszler György: A jéghegy csúcsa és a láthatatlan szisztéma: szubjektív portrévázlat Lukács Györgyről. Bp. TIT, 1985. 51 p.

Rosselli, Aldo: A pranzo con Lukács. Roma—Napoli, Ed. Theoria, 1986. 83 p.

Sziklai László: Lukács és a fasizmus kora. 2. bőv. kiad. Bp. Magvető, 1985. 375 p. (Gyorsuló idő)

Sziklai, László: Georg Lukács und seine Zeit 1930—1945. Bp. Corvina, 1985. 203 p.

Sziklai László: Proletárforradalom után: Lukács György marxista fejlődése. Bp. Kossuth, 1986. 361 p.

Urbán Károly: Lukács György és a magyar munkásmozgalom. Bp. Kossuth, 1985. 200 p.

Zoltai Dénes: Egy írástudó visszatér: Lukács 1945 utáni munkásságáról. Bp. Kossuth, 1985. 249 p.

2. Gyűjteményes munkák

Az élő Lukács. [Szerk. Sziklai László.] Bp. Kossuth, 1986. 325 p.

A „Lukács György helye és szerepe a marxista elmélet 20. századi fejlődésében" c. nemzetközi tudományos konferencia (Budapest, 1985. április 17—19.) előadásai

Aczél György: Elvtársunk, Lukács György — *Huszár István:* Gondolkodva cselekedni! (Megnyitó) — *Köpeczi Béla:* Lukács György kultúrafelfogása, 1945—1948 — *Teodor Iljics Ojzerman:* Lukács György mint Hegel filozófiájának kutatója — *Tőkei Ferenc:* Demokrácia és szocializmus Lukács György politikai filozófiájában — *Manfred Buhr:* Lukács György és a jelenkor polgári ideológiája — *Lukács József:* Lukács György a kulturális örökség és a szocialista kulturális fejlődés problémáiról — *Király István:* Lukács György „Ady-vonala" — *Sziklai László:* A nem tiszta ész kritikusa — *Frank Benseler:* Materializmus és innováció — *Wolfgang Heise:* Gondolatok Lukács György esztétikájáról — *Almási Miklós:* Az ontológiai gondolat születése — *Ancsel Éva:* Lukács György a művészet társadalmi és morális küldetéséről — *Erényi Tibor:* Lukács György a magyar történelemről — *Igor Szergejevics Narszkij:* Lukács György ontológiájának teoretikus jellemzői — *Zoltai Dénes:* Demokrácia, szocializmus, realizmus (Lukács György 1945-ben) — *Szabó Ágnes:* Lukács György és a magyar munkásmozgalom, 1918—1930 — *Alekszandr Grigorjevics Miszlivcsenko:* Lukács szerepe a marxista filozófia fejlődésében — *Hans Heinz Holz:* Lukács György és az irracionalizmus problémája — *Peschka Vilmos:* Lukács György filozófiájának hatása a jogfilozófiára — *Guido Oldrini:* A fiatal Lukács mítosza — *Ho Ton Trinh:* Lukács György marxista esztétikája és a történelmi regény — *Poszler György:* Történetfilozófia és költői műfajelmélet Lukács György életművében — *Marija Hevesi:* Polgári gondolkodók Lukács filozófiájáról — *Alberto Scarponi:* A kommunizmus mint az elidegenedés meghaladása: az „Ontológia" egy középponti motívumáról — *Boguszlaw Jasiński:* Harc az esztétikai visszatükrözés elméletéért — *Kenyeres Zoltán:* Lukács György tanulmányai a magyar irodalomról 1945-ig — *Urbán Károly:* Lukács és a magyar népi demokrácia — *Nyikolaj Varfolomejevics Pilipenko:* Az ontológia problémája Lukács filozófiai nézeteiben — *Tadeusz M. Jaroszewski:* Tudat és történelem — *Jindrich Zeleny:* A materialista dialektika problémái az idős Lukácsnál — *Csavdar Dobrev:* A harmonikus ember eszménye Lukács irodalomesztétikájában — *Alexandru Boboc:* Munka és gyakorlat Lukács György ontológiájában — *Tóth István:* Lukács György művelődéspolitikai nézetei a koalíciós korszakban (1945—1948) — *Lee Congdon:* Lukács, Radványi és a Marxista Munkásiskola — *Bayer József:* Lukács kései politikai filozófiájáról — *Huszár István:* Töprengések egy vitáról (Zárszó)

Georg Lukács — Ersehnte Totalität. [Herausgegeben von Gvozden Flego und Wolfdietrich Schmied-Kowarzik.] Bochum, Germinal Verlag, 1986. 249 p. (Band I des Bloch—Lukács-Symposiums 1985 in Dubrovnik)

Michael Grauer: Die Sehnsucht nach einem kommenden Gott — *Josef Haslinger:* Das Paradigmatische der Kunst. Der junge Georg Lukács — *Tibor Hanak:* Glaubenselemente im Denken von Georg Lukács — *Judith Marcus:* The Artist and his Philosopher. Reflections on the Relationship between Thomas Mann and Georg Lukács — *Nadezda Cacinovic-Puhovski:* Lukács in Heidelberg — *Zoltán Tar:* Utopia versus Realpolitik. Lukács und Weber — *Marek J. Siemek:* Lukács: Marxismus als Philosophie — *Lino Veljak:* „Geschichte und Klassenbewußtsein". Geschichtliches Denken oder totalitaristische Ideologie? — *Furio Cerutti:* Georg Lukács und die Kritische Theorie — *Joseph Bien:* Is the Party a Philosophical Problem? — *Lee Congdon:* Lukács's Realism. From „Geschichte und Klassenbewußtsein" to the „Blum Theses" — *Eberhard Braun:* Ein Lokalpatriot der Kultur. Kontinuität und Bruch im Denken von Georg Lukács — *Laura Boella:* Ethik und Ontologie beim späten Lukács — *Zarko Puhovski:* Zur Resystematisierung der Tradition. Lukács' und Hartmanns Ontologie — *Heinz Paetzold:* Die Ästhetik des späten Georg Lukács — *Mihailo Markovic:* Critical Thought of György Lukács — *Helmut Reinicke:* Metaphysische Abenteuer. Kleine Eloge auf die dialektische Weisheit — *Karsten Harries:* Die Ungegenwärtigkeit der Erfüllung

Lukács György irodalomelmélete. A Pécsi Akadémiai Bizottság székházában 1985. március 19-től 21-ig megtartott emlékülés előadásainak anyaga. [Szerk. Nemes István.] Pécs, Pécsi Akadémiai Bizottság, 1985. 230 p.

Pálffy István: Az ifjú Lukács drámaelmélete és G. B. Shaw — *Bécsy Tamás:* Lukács György a „románcról" és ami abból következik — *Egri Péter:* Lukács György drámaelmélete és az amerikai dráma fejlődése — *Székely György:* A „miliőszínpad" megtagadása — *Mezei György:* Etika és irodalom — *Kiss Endre:* A fiatal Lukács irodalomelméletének kettős meghatározottsága „A regény elmélete" alapján — *Iglói Endre—Jagusztin László:* Az 1935-ös regényvita néhány tipológiai tanulsága — *Lichtmann Tamás:* Lukács György „Kafka-pere". Kafka, Musil, Döblin és Lukács — *Gorilovics Tivadar:* Lukács, Zola és a naturalizmus — *Ungvári Tamás:* Természetfilozófia és regényelmélet Lukács György munkásságában — *Halász Katalin:* A lukácsi esztétika és a középkori regény — *Hajnády Zoltán:* Lukács György regényelmélete és az orosz regény — *Lenkei Júlia:* A lélekvalóság nem-euklideszi geometriája. Lukács György és Balázs Béla a meséről — *Poszler György:* A láthatatlan középpont (a műalkotás helye Az esztétikum sajátosságában) — *Szili József:* Irodalomelméleti kérdések Az esztétikum sajátosságában — *Szotáczky Mihály:* A tudományos és művészeti visszatükrözés kérdései Lukács György művei alapján — *Bókay Antal:* A szubjektum és objektum kategóriái Az esztétikum sajátosságában (Lukács megértéselméletének rekonstrukciójához) — *Wessely Anna:* Lukács György művészetszociológiai vázlata

Lukács Revalued. [Ed. Agnes Heller.] Oxford, Basil Blackwell, 1985. 190 p.

György Márkus: Life and the Soul: the Young Lukács and the Problem of Culture — *Agnes Heller:* Georg Lukács and Irma Seidler — *Sándor Radnóti:* Lukács and Bloch — *Ferenc Fehér:* Lukács in Weimar — *Mihály Vajda:* Lukács and Husserl — *Ferenc Fehér—Agnes Heller—György Márkus—Mihály Vajda:* Notes on Lukács' Ontology — *Gáspár Tamás:* Lukács' Ontology: a Metacritical Letter — *Agnes Heller:* Lukács' Later Philosophy

3. Alkalmi kiadványok, periodikák emlékszámai

Critica Marxista (Roma), 29. 1985. 5. 57—95.

Alberto Scarponi: Un inedito di Lukacs del 1968 — *György Lukács:* Stalin e l'accantonamento della strategia (1968) — *Michele Martelli:* Iniziative di studio sull' opera di Lukács. Ragione e soggettivita — *Vittoria Franco:* Lukács e Bloch — *Beatrice Töttössy:* Democrazia e socialismo — *Guido Ligvori:* Lukács e Lenin — *Vittoria Franco:* Il marxismo di Lukács — *László Sziklai:* La ricerca su Lukács in Ungheria

Czlowiek i swiatopoglad (Warszawa), 1985. 2. 3—129. — „W setna rosznice urodzin György Lukácsa"

György Lukács: Myslenie przez cale zycie (autobiografia, 1971) — *Dénes Zoltai:* Katharsis i Mimesis — *Bogusław Jasiński:* Przedmarksistowski etap rozwoju Lukácsa — zarys problematyki — *Czeslaw Karkowski:* Heglowskie watki estetyki Lukácsa — *Tadeusz Mendelski:* Lukács przelomu lat czterdziestych i piecdziesiatych. Potrzeba rewaluacji — *Tadeusz Pluzanski:* Byt i powinnosc u Hegla, Marksa i Lukácsa — *Jan Dzizynski:* Idealizm historiozoficzny a problem rewolucji

Democrazia proletaria (Milano), 3. 1985. 3. Inserto I—XXIV. -- „Per il centenario di Lukács e Bloch"

Costanzo Preve: La centralità della filosofia nella ricostruzione del materialismo storico — *Costanzo Preve:* L'ateo ed il buon cristiano. Sulla filosofia della religione di E. Bloch e di G. Lukács — *Costanzo Preve:* La nuova alleanza. Sul rapporto tra individuo e communismo nell'etica di E. Bloch e di G. Lukács — *Giorgio Riolo:* György Lukács: estetica marxista e letteratura

Deutsche Zeitschrift für Philosophie (Berlin), 33. 1985. 4. 289—322. — „Zum Geburtstag von Georg Lukács"

S. Heppener—V. Wrona: Georg Lukács (1885—1971) — *J. Sailer:* Georg Lukács und die Frage nach der Spezifik des Ästhetischen — *G. Lukács:* Der Rassenwahn als Feind des menschlichen Fortschritts

Doxa. Filozófiai műhely. (MTA Filozófiai Intézet, Budapest) [Series ed. János Kelemen.] 1985. 4. köt. 7—162.

László Sziklai: Auf der Suche nach dem Menschen: Georg Lukács 1885—1971 — *József Bayer:* Zur politischen Philosophie des späten Lukács — *György Mezei:* Zum Spätwerk von Georg Lukács — *János Kelemen:* Philosophy of science and its Critique in Lukács's „History and Class Consciousness" — *Ernest Joós:* General Ontology as Foundation of Social Being in George Lukács's Ontology — *Tamás Tóth:* György Lukács, un penseur Hongrois en quete d'universalite — *Stéphane Sárkány:* Exil et censure — *Nicolae Tertulian:* La destruction de la raison — trente ans après — *M. A. Hevesi:* Molodoj Lukács i jego intyeresz k russzkoj kulture — Lukács Archiv und Bibliothek in Budapest

Doxa. Filozófiai műhely. (MTA Filozófiai Intézet, Budapest) [Szerk. Mezei György.] 1986. 7. köt. 3—187., 1986. 8. köt. 3—177.

A „Lukács György és a mai kultúra" c. tudományos konferencia (ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1985. október 29—31.) előadásainak anyaga

7. köt.

Soós Gyula rektorhelyettes köszöntője — *Tőkei Ferenc:* Megnyitó — *Nyíri J. Kristóf:* A fiatal Lukács kultúrkritikája — *Lendvai L. Ferenc:* A vallás Lukács gondolatvilágában — *M. A. Hevesi:* A fiatal Lukács és érdeklődése az orosz kultúra iránt — *Karádi Éva:* Lukács Dosztojevszkijről tervezett művének hatástörténetéhez — *Balassa Péter:* A zárójelbe tett módszer (Lukács György, „Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez") — *Balogh Tibor:* Az ifjú Lukács „normális ember"-felfogása (A lukácsi kultúra-koncepció egy különös fragmentumáról) — *N. Rózsa Erzsébet:* Lukács György Hegel-képéről — *Szabó Tibor:* Két filozófiai szintézis-kísérlet: Lukács és Gramsci — *Bognár László:* Adalék Lukács György filozófiatörténeti írásaihoz — *Rüdiger Dannemann:* Történelem és természet — *Békés Vera:* Lukács György felfogása a természet megismeréséről és a tudásszociológia ún. erős programja

8. köt.

Zoltai Dénes: Lukács — a nevelő — *Kelemen János:* „Az ész trónfosztása" védelmében — *Fehér M. István:* Lukács és a racionalizmus — *Antonino Infranca:* Lukács és a marxizmus újjászületése Olaszországban — *A. G. Miszlivcsenko:* Az ember problémája a kultúra rendszerében Lukácsnál — *Szerdahelyi István:* Lukács György és a mai tömegkultúra — *Kaposi Márton:* A kettős visszatükrözés koncepciója Lukács esztétikájában — *Erdei János* Lukács György regényelmélete és a mai magyar irodalom — *Bárdos Judit:* Lukács és a film („Az esztétikum sajátossága" film-fejezete) — *Joós Ernő:* Az esztétikai élmény és az elidegenedés viszonya Lukács György „Ontológiájában" — *Tadeusz Pluzanski:* A szabadság ontológiai születése — *Mezei György:* Szociológia az Ontológia vonzáskörében — *Lukács József:* Zárszó

Létünk (Novi Sad) 15. 1985. 6. 779—981. — „Száz éve született Lukács György"

Bori Imre: Egy korszak Lukács György és a magyar irodalom kapcsolatában — *Bosnyák István:* Lukács-vita? Lukács pör? — Széljegyzetek három dokumentumkötet margójára — *Rehák László:* Lukács Lenin-képe — *Hódi Sándor:* A „nembeli ember" önmegvalósításának tragikus etikája — *Losoncz Alpár:* A radikális filozófia lehetőségeiről — *Hódi Éva:* Fragmentumok Lukács utóéletéből — *Vajda Gábor:* Adalékok Lukács György műveinek jugoszláviai fogadtatásáról — *Pató Imre:* Lukács György cikke a „Falu és Város"-ban — *Kovács András:* TV-interjú Lukács Györggyel (1969) — *Várady Tibor:* Jogszemlélet Lukács kapcsán (Varga Csaba: A jog helye Lukács György világképében) [Rec.] — *Bálint István:* A tragédia esztétikájától egy élet tragédiájáig (Hermann István: Lukács György élete) [Rec.] — *Gábrics Molnár Irén:* Lukács György nézetei a fasizmusról (Sziklai László: Lukács és a fasizmus kora) [Rec.] — *Rehák László:* A Lukács György életművéhez kapcsolódó két, terjedelemre szerény kiadványról (Kortársak Lukács Györgyről; Lukács György: Kiemelkedni a némaságból) [Rec.] — *Mák Ferenc:* A vita és a párbeszéd szellemépítő jellegéről (Dialog und Kontroverse mit Georg Lukács) [Rec.] — *Rada Ivekovic:* A budapesti iskola az ifjú Lukács Györgyről (La scuola di Budapest: Sul giovane Lukács) [Rec.]

A Lukács-vita 1949—1951. [Szerk. és az utószót írta: Ambrus János; Az előszót írta Zoltai Dénes.] Bp. Múzsák Közművelődési Kiadó, 1985. 354 p.

Zoltai Dénes: Előszó — *Rudas László:* Irodalom és demokrácia — *Mihelics Vid:* Kérdések és távlatok — *Lukács György:* Bírálat és önbírálat (1949) — *Devecseri Gábor:* Hozzászólás egy kritikához és egy önkritikához — *Pándi Pál:* Hozzászólás Devecseri Gábor cikkéhez — *Gimes Miklós:* Lenin, Az irodalomról — *Horváth Márton:* A Lukács-vitáról — Írók hozzászólásai irodalmunk elvi kérdéseihez — *Horváth Márton:* Magyar irodalom — szovjet irodalom — *Révai József:* Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséhez — *Horváth Márton:* Megjegyzések demokratikus irodalmunk kialakulásához — *Sőtér István:* Alkotók és tanítók — *Király István:* Népi demokráciánk irodalma — *Szigeti József:* Önbírálat — *Lukács György:* Következtetések az irodalmi vitából (1950) — *Aczél Tamás:* Kongresszusunk sikeréért — *Lukács György:* Felszólalás a Magyar Írók I. kongresszusán (1951) — Válogatás a vitával kapcsolatos levelekből — *Ambrus János:* „Hazatérés reményekkel".

Magyar Filozófiai Szemle, 29. 1985. 1—2. 1—55., 125—253., 272—361.

Karádi Éva: Fülep és a magyar szellemtudományi iskola — *Urbán Károly:* A Blum-tézisek „utóélete" — *Tallár Ferenc:* Az immanencia igézetében — *Sziklai László:* Híd a jövőbe (Módszertani megjegyzések egy „már lehetővé vált" Esztétikához) — *Varga Csaba:* Tárgyiasulás, eldologiasodás, elidegenedés — és a jogi problematika (Fogalmi tisztázás kísérlete Lukács Ontológiája alapján) — *Karácsony András:* Történetfilozófia és politikai stratégia (Vázlat Lukács György kései alkotói korszakáról) — *Lukács György:* Cikkek a Die Rote Fahnéból 1922—1923 — *Ambrus János:* Egy katedra sorsa — *Szalai Sándor, Prohászka Lajos, Lukács György, Kornis Gyula* véleményei egy bölcsészkari katedra betöltéséről — *Lee Congdon:* Politika és apokalipszis — *Giuseppe Bedeschi:* Lukács György avagy a forradalom arisztokratikus vonzereje — *Michael Löwy:* Lukács historicista marxizmusa — *Werner Mittenzwei:* Lukács forradalmi demokrata esztétikája — *Frank Benseler:* A kultúra lokálpatriótája

Magyar Szó (Novi Sad), 8. 1985. 15. 15—17.

Bányai János: Lukács és Krleža — *Vajda Gábor:* Szellemi köszörűkő. Lukács jugoszláviai népszerűségéről — *Petkovics Kálmán:* Csak így jó — Az egész ember közéleti ember is. (Beszélgetés Lukács György világhírű marxista filozófussal, 1970) — *Dési Ábel:* Arányok és viszonyok (Lukács György életműve)

The New Hungarian Quarterly (Budapest), 26. 1985. 97. 94—116.

Miklós Almási: Lukács on Democracy — *György Lukács:* The Present and Future of Democratization — *László Sziklai:* The History of Lukács's Text

La Pensée (Paris), 1985. No. 248. 57—122. — „Bloch—Lukács"

Ferenc Tőkei: Démocratie et socialisme dans la dernière philosophie politique de Lukács — *Gérard Raulet:* La fin de l'utopie — *Claude Prévost:* Lukács et Bloch devant la peinture hollandaise — *André Tosel:* Le courage de l'intempestif: L'„Ontologie de l'être social" de G. Lukács — *Claude Simon:* György Lukács: textes [Rev.]

Tájékoztató (A Művelődési Minisztérium Marxizmus—Leninizmus Főosztályának kiadványa), 1985. 2. 5—188.

Bujdosó Dezső: A megvalósulásra törő gondolat (Vázlat Lukács György pályaképéről 1957—1971 között) — *Nyizsnyánszki Ferenc:* Néhány szempont az „Ontológia" módszerének vizsgálatához — *Kovács László:* A történetiség dimenziói a társadalom-ontológiában — *Karikó Sándor:* A lukácsi Ontológia és a filozófiaoktatás — *Nyíri Kristóf:* A fiatal Lukács és Dosztojevszkij — *Zoltai Dénes:* Lukács György — Sorsfordulat, 1945 — Bibliográfia Lukács Györgyről (1971—1984). Összeállította: *Ambrus János, Kálmán C. György, Bán Zoltán, Somogyi István*

TEK-MIRROR. [A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Társadalomelméleti Kollégiumának különszáma; Szerk. Banyár József.] Bp. 1985. 1—89.

Ian Fairley: A fiatal Lukács dialógusai — *Mesterházi Miklós:* Lukács nagysága és bukása, avagy nagysága bukásában — *Bíró Zoltán:* Adalékok Lukács bolsevik fogadtatásának történetéhez (Eszme- és mozgalomtörténeti vázlat) — *Mezei György:* Lukács György késői munkásságáról — *Lukács György:* A Hegel-kutatás új problémái (1949) — *Vajda Mihály:* Lukács György a politikai gondolkodó és a politikus — *Kerekes Anna—Pallai Terézia:* Lukács György minikönyv [Rec.] — *Gervai Pál:* Lukács Ontológiájáról [Rec.] — *Mezei György:* A Tájékoztató Lukács-száma [Rec.] — *Korda Ádám:* Sziklai László: Lukács és a fasizmus kora [Rec.] — *Mezei György:* [Nagy András:] Kedves Lukács [Rec.]

Thema, Salzburger Tageblatt, 1985. 16. I—XI. — „Georg Lukács (1885—1971). Umstrittener Streiter für die Vernunft"

Eva Pfisterer: Ein Denker zwischen allen — *Georg Hoffmann:* Ostenhof: Literaturstreit als Machtfrage — *Manfred Schench:* Minister zweier. Revolutionen — *Günther Kaindlstorfer:* Ein „Marx der Ästhetik" — *Georg Lukács:* Barbarische Schönheit (Aus: Deutsche Literatur im Zeitalter des Imperialismus) — *Manfred Schench:* Eine Thomas Mann-Deutung: Die Zurücknahme des „Faust" — *Manfred Schench:* Gegen Zerstörung der Vernunft: Seid nüchtern und wachet!

4. Cikkek, tanulmányok

Aczél György: Elvtársunk, Lukács György. Élet és Irodalom, 1985. április 26.

Aczél György: A megélt történelem. A Lukács György emlékév tapasztalatai. Valóság, 29. 1986. 9. 1—22.

Aczél György: Lukács György útjáról (Részletek A megélt történelem c. tanulmányból). Népszabadság, 1986. szeptember 27.

Ágh Attila: Lukács György „hiányzó" ökonómiája. Filozófiai Figyelő, 6. 1984. 1. 29—44.

Ágh Attila: The „Missing" Political Economy of Gyorgy Lukacs. In: Gyorgy Lukacs. His Life and Work. Delhi, Sri Satguru Publication, 1985. 137—159.

Aleksandrowicz, Dariusz: Lukács' Theorie der Verdinglichung und die hegelsche Metaphysik. Zeitschrift für philosophische Forschung (Meisenheim am Glan), 39. 1985. 2. 273—288.

Alföldi Jenő: Lukács György centenáriumán. Tiszatáj, 39. 1985. 5. 31—36.

Almási, Miklós: Lukács — the Moral Philosopher. (A Contribution to His „Invisible" Portrait.) The New Hungarian Quarterly, 26. 1985. 99. 26—35.

Almási Miklós: Az ontológiai gondolat születése. Kritika, 23. 1985. 9. 22—24.

Almási, Miklós: A százéves Lukács. Nagyvilág, 30. 1985. 4. 570—573.

Almasi, Miklos: K ocenke knyigi „Ontologija obscsesztvennovo bityija" Gyorgya Lukacsa. Filoszofszkije nauki (Moszkva), 28. 1985. 3. 131—139.

Ancsel Éva: Lukács György a művészet rendeltetéséről. Társadalmi Szemle, 40. 1985. 4. 125—130.

Angi István: A lukácsi örökség és az esztétika ma. Korunk, (Kolozsvár), 44. 1985. 7. 532—541.

Banfi, Antonio: A proposito di Lukács e del realismo in arte. Critica Marxista (Roma), 29. 1985. 4. 143—147.

Bayer József: Az idős Lukács politikai filozófiájához. Kritika, 23. 1985. 9. 17—19.

Becher, Johannes R.: G. L. [Vers.] Georg Lukács. In: Lukács György 1885—1971. Bp. Kossuth, 1984. 82—83.

Bécsy Tamás: Kétféle jó vég. Lukács György a „románcról" — és ami következhet. Jelenkor, 28. 1985. 4. 380—386.

Benseler, Frank: Materialismus und Innovation. Die Neue Gesellschaft — Frankfurter Hefte (Bonn), 32. 1985. 8. 702—709.

Bókay Antal: Az elásott ember. A megértés filozófiai megalapozása Lukács kései esztétikájában. Jelenkor, 28. 1985. 4. 387—390.

Brunkhorst, Hauke: Unser Hegel. (Georg Lukács zum 100. Geburtstag.) Frankfurter Rundschau (Frankfurt am Main), 13. April 1985, (Zeit und Bild 2.)

Buhr, Manfred: Vernunft und Realismus verfochten. (Vor hundert Jahren wurde der ungarische Philosoph Georg Lukács geboren.) Neues Deutschland (Berlin), 13/14. April 1985. 10.

Buhr, Manfred: Lukács György és a jelenkor polgári ideológiája. Népszabadság, 1985. április 27.

Bujdosó Dezső: Az élő Lukács. Kultúra és Közösség, 12. 1985. 2. 38—47.

Bur, M.: Gyorgy Lukacs i szovremennaja burzsuaznaja igyeologija. Filoszofszkije nauki (Moszkva), 29. 1986. 2. 112—117.

Czine Mihály: Élet és mű. Száz esztendeje született Lukács György. Népszava, 1985. április 12.

Dannemann, Rüdiger: Die verleugnete Gegenwart der Verdinglichung. Die Neue Gesellschaft — Frankfurter Hefte (Bonn), 32. 1985. 8. 709—713.

Demetz, Peter: Selbskritik als Eintrittskarte. (Zum hundertsten Geburtstag des Philosophen und Literarhistorikers Georg Lukács.) Frankfurter Allgemeine Zeitung (Frankfurt am Main), 12. April 1985. 25.

Déry Tibor: Egy szeretett barát üdvözlése. In: Lukács György 1885—1971. Bp. Kossuth, 1984. 179—182.

Eörsi, István: La voix de son maître. Lettre Internationale (Paris), 1985. 6. 57—69.

Erényi Tibor: Lukács György a magyar történelemről. Társadalmi Szemle, 40. 1985. 6. 48—60.

Fejtő, François: György Lukács et la politique. Esprit (Paris), 53. 1985. 106. 1—13.

Franco, Vittoria: Riflessioni sull'etica di G. Lukács. La Politica (Firenze), 1. 1985. 3—4. 35—42.

Franco, Vittoria: Etica i ontologia in Lukács. Critica Marxista (Roma), 30. 1986. 4. 135—150.

Gábor Éva: Lukács György — középiskolás fokon. Irodalomtörténet, 47. 1985. 2. 353—368.

Gall, Ernő: Georg Lukács şi Ernst Bloch. România Literarâ (Bucarest), 18. 30. mai 1985. 22. 19.

Gedeon Péter: Munka és eldologiasodás. A „Történelem és osztálytudat" kritikája az „Ontológia" álláspontjáról. Filozófiai Figyelő, 6. 1984. 1. 13—28.

Gibbon, Peter: Lukács: the road to the Blum Theses. Economy and Society, 14. 1985. 4. 474—512.

(Gisselbrecht, Andre): La statue du commandeur. (Entretien avec Andre Gisselbrecht et Claude Prévost. Entretien realisé par Jean-Claude Lebrun). Revolution, 21. Juin 1985. 56—59.

Grunenberg, Antonia: Toter Lukács, guter Lukács. (Ein fragwürdiger Kongress in Hamburg.) Die Zeit (Hamburg), 29. November 1985. 60.

Gurméndez, Carlos: Una ontologia póstuma. *El Pais* (Madrid), 13 de abril de 1985. 27.

Hanák Péter: Lukács-viták: etika és történelem. (Eszmecserék — eszmetársítások.) Élet és Irodalom, 1985. augusztus 9.

Hevesi, M. A.: K 100-letyiju szo dnya rozsgyenyija D. Lukacsa. Voproszi filoszofii (Moszkva), 39. 1985. 2. 147—152.

Heveszi, Maria: Uno dei piv' autorevoli esponenti del pensiero marxista in Europa. Orizzonti (Roma), 2. 1986. 14. 11.

Hoffmann, Rainer: Im Himalaja der Weltanschauungen. (Zum 100. Geburtstag von Georg Lukács.) Neue Zürcher Zeitung (Zürich), 12. April 1985. 37.

Holota, Ladislav—Mészáros András: A mindennapi tudat problémája Marxnál és Lukácsnál. Irodalmi Szemle (Bratislava), 28. 1985. 4. 334—347.

Irányelvek Lukács György születésének 100. évfordulójára. (Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség állásfoglalása.) Társadalmi Szemle, 38. 1983. 8—9. 53—63.

Jones, Michael T.: Twilight of the Gods: The Greeks in Schiller and Lukács. The German Review, 1984. 2. 49—56.

Kaposi Márton: A kellemesség kategóriája Lukács György esztétikájában. Tiszatáj, 40. 1986. 6. 75—85.

Kelecsényi László: Lukács György esztétikája és a filmművészet. Filmkultúra, 21. 1985. 4. 80—88.

Kelemen János: „Az ész trónfosztása" védelmében. Világosság, 27. 1986. 3. 137—142.

Kenyeres Zoltán: „Zrínyitől Adyig, József Attiláig". Lukács György magyar tanulmányai 1945-ig. I—III. Jelenkor, 28. 1985. 4. 371—379., 5. 471—479., 6. 566—574.

Királyfalvi, Bela: Georg Lukács or Bertolt Brecht? British Journal of Aesthetics (London), 25. 1985. 4. 340—348.

Kiss Endre: Lukács, Bécs, belle époque. Nagyvilág, 31. 1986. 6. 917—921.

Kiss Endre: Lukács, Vienna, Belle Epoque... on the significance of Vienna in the Development of Joung Lukács. East European Quarterly, 20. 1986. 2. 141—155.

Kleinschmidt, Sebastian: Georg Lukács und die Wertabstufungen in der Kunst. Sinn und Form (Berlin), 37. 1985. 3. 638—654.

Kleinschmidt, Sebastian: Lukács György és az értékfokozatok a művészetben. Társadalmi Szemle, 40. 1985. 5. 26—34.

Knopp András: Pályakép Lukács Györgyről I—III. Propagandista, 9. 1985. 3. 56—81., 4. 69—90., 5. 50—77.

Lehmann, Günther K.: Georg Lukács oder die parteiliche Vernunft. Sonntag (Berlin), 39. 14. April 1985. 9.

Lendvai L. Ferenc: A Lukács-viták változásai a felszabadulás után. Mozgó Világ, 11. 1985. 3. 4—8.

Lendvai L. Ferenc: Lukács György a társadalmi lét ontológiájáról és a marxi társadalomfelfogás. Társadalmi Szemle, 40. 1985. 3. 41—54.

Lukács György elméleti hagyatéka három megközelítésben. (*Bayer József, Szili József és Almási Miklós* írásai.) Kritika, 23. 1985. 9. 17—24.

Lukács György születésének századik évfordulóján. A szellemi élet kiválóságai *(Mannheim Károly, Thomas Mann, József Attila, Bertolt Brecht, Anna Seghers, Illyés Gyula, Tamara Motiljova, Déry Tibor)* a gondolkodóról, az emberről. (Szerdahelyi István bevezetőjével.) Népszabadság, 1985. április 13.

Lukács József: Lukács György a kulturális örökség és a szocialista kulturális fejlődés problémáiról. Világosság, 26. 1985. 6. 337—344.

(Lukács Mária): A mindennapi élet története. (Beszélgetés Popperné Lukács Máriával. Az interjút Vezér Erzsébet készítette.) Kritika, 23. 1985. 6. 25—31.

Mann, Thomas: A Doktor Faustus keletkezése. [Részlet.] In: Lukács György 1885—1971. Bp. Kossuth, 1984. 98—100.

Mann, Thomas—Seghers, Anna: Zum 70. Geburtstag. In: Lukács György 1885—1971. Bp. Kossuth, 1984. 120—127.

Mata, Oscar: George Lukács y la Vanguardia. Excelsior (Mexico), 7 de Mayo de 1985. 2.

Mesterházi, Miklós: The Young Lukács as Book Reviewer. The New Hungarian Quarterly, 26. 1985. 100. 94—97.

Mesterházi Miklós—Urbán Károly: A demokrácia jövője. (Bloch és Lukács vitája — 1943.) Világosság, 26. 1985. 1. 9—12.

Mezei György: Lukács György késői etikájához. Világosság, 26. 1985. 11. 679—685.

Munoz, Jacobo: Le tragedia de la cultura moderna. El Pais (Madrid), 13 de abril de 1985. 26—27.

Müller Péter, R.: A színikritikus Lukács. Híd (Novi Sad), 49. 1985. 2. 240—244.

Narszkij, I. Sz.: „Ontologija obscsesztvennovo bityija" D. Lukacsa i „dvojnaja" ontologija Gegelja. Filoszofszkije nauki (Moszkva), 28. 1985. 3. 122—130.

Neidhart, Christoph: Störrisch, unduldsam, ungeliebt von allen Seite. Heute Samstag jährt sich zum hundertsten Mal der Geburtstag der ungarischen Philosophen György Lukács. Basler Zeitung (Basel), 13. April 1985.

Ojzerman, T. I.: Lukács György, az imperializmus polgári filozófiájának kritikusa. Társadalmi Szemle, 40. 1985. 7. 32—39.

Ojzerman, T. I.: Gyorgy Lukacs kak isszledovatyel filoszofii Gegelja. Voproszi filoszofii (Moszkva), 39. 1985. 2. 153—157.

Papp Zsolt: A formától az etikáig. (Jegyzetcsokor Lukács György politikai filozófiájából.) Élet és Irodalom, 1985. április 12.

Poszler György: A jéghegy csúcsa és a láthatatlan szisztéma. I—III. Jelenkor, 28. 1985. 1. 34—42.; 2. 141—148.; 3. 236—244.

Poszler György: Faust vagy Zarathustra. (Lukács György és a német klasszika.) Világosság, 26. 1985. 7. 460—464.

Poszler György: A „Lukács-per" (1949—1951). Irodalomtörténet, 47. 1985. 2. 231—259.

Raddatz, Fritz J.: Fackeln im Wasser. [Rezension über „Ernst Bloch Briefe 1903—1975" (Suhrkamp, 1985.), 2 Bände]. Die Zeit (Hamburg), 28. Juni 1985. 41—42.

Riethmüller, Albrecht: Grenzgebiet der Widerspiegelung. (Die Musik in der Ästhetik von Georg Lukács.) Neue Zürcher Zeitung (Zürich), 12. April 1985. 38.

Sacristán, Manuel: Para que sirvio el realismo de Lukács? El Pais (Madrid), 13 de abril de 1985. 26.

Sander, Hans Dietrich: Ketzer im Sandkasten der Marxismus (Die Faszination der Illusionen — Gedanken über den ungarischen Sozialphilosophen Georg Lukács). Die Welt (Bonn), 13. April 1985. 15.

Sárközi, Mátyás: The Influence of Georg Lukács on the Young Karl Mannheim in the Light of a Newly Discovered Diary. The Slavonic and East European Review (London), 64. 1986. 3. 432—439.

Scaramuzza, Gabriele: Un articolo quasi sconosciuto di Banfi su Lukács. Critica Marxista (Roma), 29. 1985. 4. 137—142.

Schleicher, Harry: Zwischen Disziplin und Auflehnung (Der ungarische Philosoph Georg Lukács). Frankfurter Rundschau (Frankfurt am Main), Ostern 1985. (Zeit und Bild 1.)

Schirmacher, Wolfgang: Marxismus als Humanismus (Zum 100. Geburtstag des Philosophen Georg Lukács). Rheinische Post (Düsseldorf), 13. April 1985.

Schlenstedt, Dieter: Veto gegen die Trollwelt — Georg Lukács zur Kunstfeindlichkeit des Kapitalismus. Weimarer Beiträge (Berlin, Weimar), 32. 1986. 2. 275—286.

Schmidt, Alfred: Humanismus und Doktrinär im Widerstreit. Frankfurter Allgemeine Zeitung (Frankfurt am Main), 13. April 1985.

Schulter, Rudolf: In Zeitfragen eingegriffen (Zum 100. Geburtstag des Philosophen Georg Lukács). Die Wahrheit, 13/14. April 1985.

Schütte, Wolfram: Es wird zu schnell vergessen (Bloch und Lukács: „obsolete" Oeuvres?). Frankfurter Rundschau (Frankfurt am Main), 15. April, 1985.

Sebestyén, György: Erinnerungen am Georg Lukács. Falter (Wien), 1985. 8. 25.

Snedeker, George: The Politics of Epistemology: Georg Lukács and the Critique of Irrationalism. Science and Society [Cambridge (Mass.)], 49. 1985—86. 4. 437—450.

Solorzano, Martinez: La Posicion Critica de Lukacs Ante Brecht, fue Oficialista. El Nacion, 20 de Mayo de 1985. 3.

Sőtér István: Lukács György. Élet és Irodalom, 1985. április 12.

Stamm, Rudolf: Die Sache mit dem schlechten Sozialismus (Zur Nachwirkung von Georg Lukács in Ungarn). Neue Zürcher Zeitung (Zürich), 12. April 1985. 37—38.

Standeisky Éva: Lukács György és az MKP irodalompolitikája. Alföld, 36. 1985. 4. 45—53.

Steigerwald, Rober: Einige Anmerkungen zu Georg Lukács Marxistische Blätter (Frankfurt am Main), 1985. 2. 77—85.

Szabó Tibor: Lukács és a demokrácia. Tiszatáj, 39. 1985. 5. 43—53.

Szántó György: Lukács György. Magyar Hírek, 1985. április 6. 36—37.

Sziklai László: Auf der Suche nach dem Menschen. In: Lukács György 1885—1971. Bp. Kossuth, 1984. 25—47.

Sziklai László: Az ember nyomában. In: Lukács György 1885—1971. Bp. Kossuth, 1984. 5—24.

Sziklai László: Lukács György és a Moszkvai Szemle. Irodalomtörténet, 47. 1985. 2. 260—288.

Sziklai László: Lukács György — a nem tiszta ész kritikusa. Világosság, 26. 1985. 5. 274—279.

Sziklai László: György Lukács, krytyk faszystowskiej filozofii i kultury. Człowiek i swiatopoglad (Warszawa), 1985. 12. 21—39.

Sziklai László: Lukács György 1885—1971. In: *Lukács György:* Marx és Lenin. Bp. Kossuth, 1985. 379—392.

Szili József: Irodalomelméleti kérdések Az esztétikum sajátosságában. Kritika, 23. 1985. 9. 19—22.

Szerdahelyi István: Lukács György és a 45 utáni művészetpolitika. Kritika, 23. 1985. 5. 3—4.

Szerdahelyi István: Lukács György és a mai tömegkultúra. Kritika, 24. 1986. 3. 23—25.

Tolnai Gábor: Lukács Györggyel Rómában, 1949. október. Kritika, 24. 1986. 8. 34—36.

Tomberg, Fritz: Er wollte auf Ganze hinaus. (Zum 100. Geburtstag von Georg Lukács.) Deutsche Volkszeitung (Berlin), 12. April 1985. 11.

Tomberg, Friedrich: Die Kritik der spätbürgerlichen Philosophie unter dem Blickwinkel der Brecht-Lukács-Debatte. Weimarer Beiträge (Berlin, Weimar), 32. 1986. 2. 287—295.

Tóth István: Lukács György művelődéspolitikai nézetei a koalíciós korszakban. Politikatudomány, 1985. 1. 91—100.

Tőkei Ferenc: Demokrácia és szocializmus Lukács György politikai filozófiájában. Magyar Tudomány, 30. 1985. 4. 278—287.

Tőkei Ferenc: Marxizmus a magyar kultúrában. Világosság, 26. 1985. 3. 143—148.

Ujfalussy József: Meghatározatlan tárgyszerűség — meghatározott viszonylatok. (Lukács György és a zeneesztétika.) Világosság, 26. 1985. 3. 137—142.

Urbán Károly: A Lukács-vita. Újabb adalékok az 1949—50-es vita hátteréhez. In: Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről. Bp. Kossuth, 1985. 162—180.

Urbán Károly: Lukács György és a magyar népi demokrácia. Valóság, 28. 1985. 7. 21—26.

Urbán Károly: Lukács György felszabadulás utáni politikai pályaképéhez. Párttörténeti Közlemények, 31. 1985. 3. 56—108.

Widmet, Charles: Marx revu par Lukács et Bloch. Journal de Genève (Genève), 6. Juli 1985. (Samedi littéraire) 2.

Zoltai Dénes: Genftől Wrocławig. Világosság, 25. 1984. 8—9. 519—526.

Zoltai Dénes: Mesterek becsülete. (Lukács György és Ernest Ansermet levélváltása elé.) Mozgó Világ, 11. 1985. 3. 9—10.

Zoltai Dénes: Demokrácia, szocializmus, realizmus — Lukács György 1945-ben. Valóság, 28. 1985. 7. 14—20.

Zoltai, Dénes: Lukács and the Recontres Internationales of Geneva. The New Hungarian Quarterly, 26. 1985. 98. 68—76.

Zoltai, D.: Esztyetyicseszkij szintez igyej pozdnyevo Lukacsa: katarszisz i mimezisz. Filoszofszkije nauki (Moszkva), 28. 1985. 6. 116—124.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója
Felelős szerkesztő: Tárnok Irén
Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa
A fedélterv Bogdán Hajnal munkája
Terjedelem: 5,5 (A/5) ív
HU ISSN 0237-7667
87.16216 Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Hazai György

Ára: 35,— Ft

ACZÉL GYÖRGY

ELVTÁRSUNK, LUKÁCS GYÖRGY

„A legfontosabb tény végül is az, hogy Lukács György csaknem fél évszázados kommunista párttagsága helyreállt, és kései termékeny éveiben tevékeny ideológusként segítette a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységét. Aktívan részt vett a szellemi életben, a párt vitáiban. Elméleti munkásságát ekkor is párosította gyakorlati tevékenységünk állandó, kritikus vizsgálatával, beleértve a lappangó társadalmi konfliktusok tudatosítását is..."

ISBN 963 05 4550 0

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST